

Osmanlı Son Döneminde Medreselerin Islahı ve Panislamizm Tartışmaları Bağlamında Bir Medrese: **Kudüs Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi ve Külliye Talimatnamesi**

Dr. Harun YILMAZ*

Öz: Osmanlı'da medreselerin gerilemesi ve ıslahı meselesinin tarihi XVI. asra kadar uzansa da bu konudaki tartışmalar özellikle Tanzimat döneminde yoğunlaşmış, ilk somut ve ciddi adımlar ise II. Meşrutiyet'ten sonra atılmıştır. 1910 yılında yayınlanan *Medâris-i İlmiye Nizamnamesi* ve 1914 tarihli *İslâh-ı Medâris Nizamnamesi*yle kurulan *Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye Medresesi* bu hususta en önemli girişimler olarak dikkati çekmektedir. Bu dönemde meşihata bağlı olarak yeni kurulan bazı müstakil eğitim kurumları ise İstanbul merkezli ıslah hareketlerinden özellikle müfredat alanında etkilenmiştir. Bu medreselerden biri olan ve Kudüs'te kurulan *Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi* özellikle ayrılıkçı Arap akımlarına karşı Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında attığı önemli bir adım olmuştur. Külliye, şerî ilimlerin yanında modern ilimleri de barındıran müfredatıyla önemli birtakım yenilikleri yansıtmaktadır. Diğer taraftan Osmanlı ve İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinden talebe kabul etmesi planlanan ve eğitim dili Arapça olan külliye Osmanlı son dönemi milliyetçilik, Osmanlılık ve İslâmcılık gibi siyasi-ilmî tartışmaları açısından da önemlidir. Külliye'nin idari ve eğitim kadrolarının hem Osmanlı son döneminin hem de Osmanlı sonrası dönemde kurulan yeni devletlerin dini, siyasi ve kültürel hayatında önemli rol oynamış isimler olmaları da dikkat çekicidir. Külliye'nin kuruluş ve işleyişi bir talimatname ile düzenlenmiş, külliye'deki eğitim, öğretim, idare, talebe gibi konularla ilgili bütün hususlar bu talimatnamede detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Islah, Kudüs, Külliye, Medrese, Talimatname, Salâhiyye

A Madrasa in The Context of Madrasa Reform and Panislamizm Debates in Late Ottoman Period: Al-Kulliya Al-Salahiyya Al-Islamiyya of Quds and the Regulation of the Kulliya

Abstract: Although the question of decline and reform of the Ottoman madrasas goes back to the XVI. century, the debates regarding this matter started to intensify especially during Tanzimat period, and the first solid steps were taken after the second constitutional period. *Medâris-i İlmiye Nizamnamesi* published in 1910, and *Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye Medresesi* established by the publication of *İslâh-ı Medâris Nizamnamesi* in 1914 stand out as the most important attempts to this end. Some independent institutions of education established during this period were influenced by reform movements centered in Istanbul especially with respect to curriculum. As being one of these madrasas, *Kulliya al-Salahiyya al-Islamiyya* was founded in Quds by the Ottomans as an important educational precaution against the separatist Arab movements of the Empire. The curriculum of the Kulliya reflects some important

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.
harun.yilmaz@marmara.edu.tr

innovations of the period by including religious disciplines along with modern disciplines. In addition to this, the Kulliyya was planned to accept students from different regions of the Ottoman Empire and the Muslim world, and provided instruction in Arabic. The Kulliyya was also important from the point of the political and scholarly debates of the time such as Ottomanism, Panislamism and Nationalism. It is also remarkable that the administrative and teaching staff of the Kulliyya served in important positions of religious, political and cultural life in the Ottoman Empire as well as in the nation-states that were established after the Empire. The establishment and functioning of the Kulliyya were organized in a guideline which explains the codes of education and management.

Keywords: Reform, Quds, Kulliyya, Madrasa, Regulation, Salahıyya

Osmanlı Devleti özellikle XIX. asrın sonları itibarıyla siyasî, askerî, iktisadî ve ilmi sahalar başta olmak üzere hayatın hemen her alanında sıkıntılı bir dönemden geçmekteydi. Yaşanan sorunlardan çıkışın öncelikle ilmiyede gerçekleştirilecek ıslahatla mümkün olacağı düşüncesi devleti, modern mekteplerin kurulmasının yanında medreselerin de aralarında bulunduğu mevcut eğitim kurumlarının ıslah edilmesine dönük somut adımlar atmaya yöneltmiştir.

Diğer taraftan ise Osmanlı Devleti özellikle Arap coğrafyasında gittikçe güçlenen ayrılıkçı Arap milliyetçisi akımlara karşı siyasî alanda verdiği mücadelenin yanında özellikle eğitim alanında da bazı adımlar atmıştır. Kudüs'te kurulan ve idaresi, işleyişi, imkânları, okutulan dersler gibi pek çok alanda medrese eğitimine yenilikler getiren Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliyye-i İslâmiyyesi medreselerin ıslahı tartışmalarının belki bir neticesi, ama bundan da önemlisi Osmanlı Devleti'nin ayrılıkçı Arap milliyetçisi hareketlerin faaliyetleri karşısında Arap coğrafyasında devlete bağlı dini ve entelektüel bir zümre oluşturma çabasının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Külliyenin kuruluşunun tarihsel bağlamının tespiti öncelikle Osmanlı medreselerindeki eğitim-öğretim konusunda yaşanan tartışma ve ıslah girişimlerine dair kısa bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

1. Osmanlı Son Dönemi Medreselerin İslahı Girişimlerine Genel Bakış

Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfı ve medreselerdeki bozulma tartışmalarının geçmişi XVI. asra kadar uzanmaktadır. Bu konudaki şikayetler hemen her dönemde çeşitli şekillerde dile getirilmiş, çeşitli eserlerde kendisine yer bulmuş, konu hakkında layihalar hazırlanmış, padişah fermanları yayınlanmıştır.¹ XIX. asra gelindiğinde özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte medreselerdeki bozulma ve medreselerin ıslahı meselesi daha yoğun şekilde tartışılıp bu hususta çeşitli düşünceler dile getirilmiş olsa da herhangi ciddi ve somut bir adım atılmamıştır.²

1 Medreselerin ıslahı konusunda XIX. asra kadarki tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hamit Er, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Dârü'lhilâfeti'l-Âliyye Medresesi*, İstanbul 2003, s. 12-19.

2 bk. Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, XXVIII, 332; Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri -XIX. Asır-*, İstanbul 2002, s. 97-111; Ersoy Taşdemirci, "Osmanlı İmparatorluğunda Medreselerin Bozulmaları, Medreseleri İslah Etme Teşebbüsleri ve Kapatılmaları", *Erciyes Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, sy. 4, 1990, s. 532-533.

XIX. asra kadar medreselerdeki bozulmaya dair dile getirilen hususlar genellikle ilmiye-deki mansıbların ulema ve devlet ileri gelenlerinin evlatlarına verilmesi, rüşvet ve iltimasla mezun olmak, mülazemet usulüne uyulmadan müderrisliğe başlama, ilmiye sistemindeki usulsüzlüklerin medrese talebelerini eşkıyalığa sevketmesi gibi konularla ilgiliyken,³ söz konusu dönemden itibaren dile getirilen eleştirilerin öncelikle ilaveten daha ziyade medresede verilen eğitimin dönemin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu düşüncesi üzerine yoğunlaştığı dikkati çekmektedir.

Medreselere dair ıslah girişimlerinin pratiğe dönüştüğü dönem II. Meşrutiyet sonrasıdır. Bu dönemin hemen öncesinde medreselerin kaldırılıp kaldırılmaması, ıslah edilmesinin fayda sağlayıp sağlamayacağı, medresedeki eğitim süresinin kaç yıl olması gerektiği, talebe ve müderrislerin durumunun yeniden gözden geçirilmesi, medreselerde hangi derslerin okutulacağı ve eskiden beri okutulan ilimlerin yanında özellikle modern ilimlerin de medrese müfredatına eklenmesi gibi konular etrafında şekillenen tartışmalar,⁴ 26 Şubat 1910 (16 Safer 1328) tarihinde Medâris-i İlmiye Nizamnamesinin yayınlanmasıyla resmî bir hüviyet kazanmıştır. Bu nizamname medreselerin özellikle müfredat itibarıyla mekteplere yaklaştırılmasına yönelik ilk girişimdir.⁵ Fakat düzenleme İstanbul medreseleriyle ilgiliydi ve taşradaki medreselerinin durumunun daha sonra ele alınacağı belirtilmişti.⁶ Medâris-i İlmiye Nizamnamesiyle ortaya konulan medreseleri ıslaha yönelik esaslar her ne kadar siyasî ve ilmî çevrelerde büyük bir ilgiyle karşılansa da tam anlamıyla hayata geçirilememiştir.⁷

Medâris-i İlmiye Nizamnamesi her ne kadar hayata geçirilememiş olsa da medreselerin ıslahına dair düşünceler daha yoğun şekilde tartışılmaya devam etmiştir. 1914 yılında

3 bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1965, s. 241; Taşdemirci, "Osmanlı İmparatorluğunda Medreselerin Bozulmaları", s. 531.

4 II. Meşrutiyetin ilanından hemen önceki dönemde medreseler hakkındaki tartışmalar için bk Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul 1997, s. 92-126; Adem Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme", *Vakıflar Dergisi*, 41, Haziran 2014, s. 130-131.

5 Toplam 48 maddeden oluşan nizamnamede en dikkat çekici hususlar, medreselerdeki eğitim-öğretim süresinin on iki yıl olarak belirlenmiş olması, derslerin sabah, öğle ve ikindi olmak üzere üç değişik vakitte yapılacağı, şerî ilimlere dair derslere ilaveten Osmanlıca, Farsça, Hesap, Matematik, Cebir, Kozmografya, Kimya, Fizik, Coğrafya, İslâm Tarihi, Botanik, Zooloji ve Jeoloji derslerinin programa alınması, Arapça ile dinî ilimlere dair derslerin sabah ve ikindi vakitlerinde camide işlenirken ilave yeni derslerin öğle vakitlerinde özel dershanelerde yapılacak olmasıydı. Ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 131; Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme", s. 132-134.

6 Söz konusu Nizamnameye zeyl olarak Taşra Medârisi Nizamnamesi tanzim olunmuş ve ihdas edilecek İslâh-ı Medâris Encümeni adını taşıyan Meşihat'a bağlı bir birimle taşradaki medreselerin İstanbuldakiler için ön görülen eğitim programına göre eğitim vermelerinin sağlanması planlanmıştır. Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme", s. 134.

7 Bunun sebepleri arasında Osmanlı hükümetinin yeni düzenlemeler için vaat ettiği maddi desteği sağlayamaması, 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında İstanbuldaki mektep ve medreselerin çoğunun kapanması ve öğrencilerinin cepheye gitmek zorunda kalması, medreselerin ıslah edilmesinin mümkün olmayacağı ve bu nedenle tamamen tasfiyesinin gerektiği şeklinde medreseler ve ulemâ hakkında kamuoyunda sürdürülen menfi propagandanın önemli etkisinin olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Nizamnamenin ağırlıklı olarak medreselerdeki dersler ve programlarla ilgili olması, medreselerin işleyiş ve organizasyonu ile ilgili olarak hiçbir yenilik sunmaması planlanan ıslahatın hayata geçirilmesini zorlaştıran önemli bir sebeptir. Zira yeni düzenlemede medreselerin yüzyıllardır sahip olduğu Meşihat'a bağlı hiyerarşik yapı ve organizasyonu üzerinde hiçbir yenilik teklif edilmemiştir. Bu durum bütün Osmanlı coğrafyasındaki medreselerin tek bir merkez ve irade tarafından yönetilmesini güçleştirmiştir ve nizamname medreselerin ilmî ve idarî anlamda temelde müderrislerin kontrolündeki müesseseler olmaları konusunda herhangi bir değişiklik teklif etmemiştir. Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 136, 139, 140.

Evkâf Nâzırı Mustafa Hayri Efendi'nin Şeyhülislâmlığa getirilmesiyle medreselerin ıslâhı konusunda daha geniş çaplı ve sistematik bir yeniliğe gidildi. Eskiden beri medreselerin ıslâhı düşüncesini savunan yeni şeyhülislâm 1 Ekim 1914'te Islâh-ı Medâris Nizamnamesi'ni yayınladı. Başlangıçta İstanbul medreselerinin bilhassa teşkilat bakımından ıslâhını öngören bu yeni yönetmelik, nihâi olarak bütün medreseleri merkezî bir sistem içerisinde toplamayı hedeflemekteydi. Bunun için ilk olarak İstanbul'daki medreselerin fizikî durumları incelendi ve eğitime uygun olanlar tespit edildi.⁸ Eğitime elverişli durumda olan 81 medrese Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi adı altında birleştirilerek tek bir yapıya kavuşturuldu.⁹

Yeni düzenlemeye göre medreselerde eğitim süresi on iki yıl olarak belirlendi ve üç bölüme ayrıldı: Tâlî kısım-ı evvel, Tâlî kısım-ı sâni ve Kısım-âli. Her kısmın öğretim süresi dört yıldır. Medreseye kabul için en az altı yıllık ilköğretimi (mekteb-i ibtidâi) bitirmiş olmak şart koşulmuştu. Bu nedenle tâlî kısımlar orta öğretime, âli kısım ise yükseköğretime karşılık gelmekteydi. Medresede şerî derslerin yanında coğrafya, kimya ve matematik gibi dersler de konulmuş ve bu derslerin sayısı 1910 yılında hazırlanan programa göre daha da artırılmıştı.¹⁰ Medresede on iki yıllık eğitimi tamamlayanlar icazetname alacaklardı. Sahibinin ders gördüğü müderrislerin adlarının da yazılacağı bu icazetnameler önce Ders Vekâleti, sonra Meşihat tarafından tasdik edilecek, böylece âli sınıfını bitirenler müderris sıfatını kazanarak İstanbul ruûsuna kaydedileceklerdi. Fakat âli kısma herhangi bir sebeple devam edemeyen veya etmek istemeyenlerin tâlî kısımlarda bir miktar bilgi sahibi oldukları göz önünde bulundurularak bu gibilere tâlî kısımlardan ilk veya ikinci kısımları bitirdiklerini belgeleyen birer şehadetname verilecekti.¹¹ Ayrıca Tefsir ve Hadis, Fıkıh ve Kelâm, Tasavvuf, Felsefe alanlarında mütehasşis âlimler yetiştirmek üzere kısım-ı âliyi bitiren talebelerin kabul edileceği bir Medresetü'l-Mütehasşisîn kuruldu.¹²

19 Kasım 1914'te öğretime başlayan Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nin en önemli başarısı idarî açıdan dağınık halde bulunan İstanbul medreselerini merkezî bir otorite altında birleştirmesidir. O güne kadar müderrislerin kontrolünde bulunan medreseler artık modern okul sisteminde olduğu gibi tek bir otoritenin görevlendirdiği ve bu otoriteye karşı sorumlu olan müdürler tarafından idare edilecekti. Bu yeni teşkilatlanma sayesinde derslerin kontrolü değil aynı zamanda talebe ve müderrislerin de sıkı bir denetim altına alınması amaçlanmıştı.¹³

Diğer taraftan dinî ilimlere dair derslerle sosyal, fen, matematik gibi derslerin karışımından ibaret olan müfredatın uygulanması dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça

8 Eğitime uygun bulunan medreseler hakkında hazırlanan rapor için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/1-2, İstanbul 1978, s. 29-189.

9 Her sınıf için belirli semtlerdeki medreseler ayrılmıştı: Tâlî 1. sınıfa Üsküdar, 2. sınıfa Sultanahmet, 3. sınıfa Çağaloğlu, 4. sınıfa Çarşıkapı, 5. sınıfa Süleymaniye-Saraçhane-Vezneciler, 6. sınıfa Çarşamba, 7. sınıfa Fatih-Haydar, 8. sınıfa Fatih-Malta semtlerindeki medreseler tahsis edildi. Âli 1. sınıf Beyazıt-Vefa arasındaki medreselerde, 2. sınıf Süleymaniye medreselerinde, 3. ve 4. sınıflar ise Fatih medreselerinde idi (Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", *DİA*, VIII, 1993, 507).

10 Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 149, 151. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde okutulan dersler ve ders çizelgeleri için bk. Er, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Dârülhilâfeti'l-Aliyye Medresesi*, s. 73-82.

11 Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", *DİA*, VIII, s. 507.

12 Medresetü'l-Mütehasşisîn'de okutulan dersler için bk. Er, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Dârülhilâfeti'l-Aliyye Medresesi*, s. 50.

13 Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 154.

zordu. Zira öncelikle yeni konulan dersleri verecek öğretmen kadrosunda eksiklik vardı. Aynı şekilde dersane sorunu da bulunmaktaydı. Daha da önemlisi bütün bu eksiklerin giderilmesi için nizamnamede herhangi bir malî ödenekten bahsedilmemekteydi. Ayrıca müderris ve talebelerin maddî durumlarıyla ilgili de hiçbir girişim söz konusu değildi. Yine de bu haliyle 1914 Nizamnamesi, medreseleri idare ve müfredat açısından mektepleştirmeye çalışan esaslı bir girişim olarak görülmeyi hak eder.¹⁴

İslâh-ı Medâris Nizamnamesi'yle kurulan Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nin işleyişiyle ilgili eksiklik ve aksaklıklar, 1917 yılında Mûsa Kâzım Efendi'nin Şeyhülislâmlığı sırasında yayınlanan Medâris-i İlmiye Hakkında Kanûn ile giderilmeye çalışıldı. Yayınlanan bu yeni yasa ile eski sistem önemli ölçüde muhafaza edilmekle beraber medresede öğretim süresi, talebe kabul şartları ve şubelerin isimleri gibi hususlarda bir takım düzenlemelere gidildi.¹⁵ Ayrıca bu yeni kanunla merkez ve taşradaki medreselerin tamamı Meşihat'ın emrine verilmiş ve Meşihat'ın buralarda istediği uygulamayı yapabileceği açıkça belirtilmiştir.¹⁶

Aslında 1910 Medâris-i İlmiye Nizamnamesi ve Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'ni kuran 1914 İslâh-ı Medâris Nizamnamesi öncelikle İstanbul medreseleriyle ilgili birtakım düzenlemeler getirmiştir.¹⁷ Bununla beraber İstanbul merkezli olarak hayata geçirilmeye çalışılan ıslahat İstanbul dışında yeni kurulan medreseler için de bir örnek teşkil etmiştir.¹⁸

Mevcut medreselerin ıslâhı için birtakım girişimlerde bulunulurken bu ıslah planları çerçevesinde bazı yeni meslekî medreseler de kurulmuştur. Kadı yetiştirmek için kurulan Medresetü'l-Kuzât, vâiz yetiştirmek için kurulan Medresetü'l-Vâizîn, imam ve hatip yetiştirmek için kurulan Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutabâ, son ikisinin birleşmesiyle kurulan Medresetü'l-İrşâd, İslâm karşıtı faaliyetlere karşı İslâm'ın hakikatlerini ilmî araştırmalarla ortaya koyacak olan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye bu eğitim kurumlarının başında gelmektedir.¹⁹ Bu dönemde yeni ihdas edilen en dikkat çekici eğitim kurumlarından birisi Kudüs'te faaliyete geçen ve hem ortaya koyduğu eğitim modeli hem de kuruluş amacındaki siyasi saikler nedeniyle Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyesidir.

14 Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 154-155.

15 Buna göre orta öğretim derecesine Kısm-ı tâlî yerine İbtidâ-i hâric ve İbtidâ-i dâhil, yükseköğretime Kısm-ı âli yerine Sahn ve ihtisas derecesine Medresetü'l-Mütehassısın yerine Süleymaniye isimleri verildi. Öğretim süreleri ise her derece için üç yıl olarak belirlendi. Detaylı bilgi için bk. Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 163.

16 Macit Yılmaz, "Mûsâ Kâzım Efendi'de Eğitim Öğretim ve Medreselerin İslahı", *Erzurumlu Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi Sempozyumu – Tebliğ ve Müzakereler*-, Erzurum 2014, s. 168

17 1910 Medâris-i İlmiye Nizamnamesinin ardından taşra medreselerine dair Taşra Medârisi Nizamnamesi yayınlanmış, ancak burada belirtilen hususlar büyük ölçüde hayata geçirilememiştir (bk. Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme", s. 134-135). 1915/16 öğretim yılında ise yayımlanan bir yönetmelikle taşra medreselerinin Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nin tâlî kısmına denk gelecek şekilde yeniden yapılandırılmasına karar verilmiş, bunun için Balıkesir, Bolu, Sivas, Niğde gibi bazı şehirlerde tâlî medreseler kurulmuş, ancak bütün taşra medreselerini içine alması planlanan bu girişim aynı şekilde sonuçsuz kalmıştır (bk. Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 172).

18 Bu noktada taşra medreseleriyle ilgili en ciddi adımın 1917 yılında Taşra Medârisi Teşkilâtı adı altında Mûsâ Kâzım Efendi'nin Şeyhülislâmlığı sırasında yayınlanan nizamname olduğu söylenebilir. Söz konusu nizamname taşra medreseleriyle ilgili daha kapsamlı bir reformun teknik, yasal ve idari zeminini oluşturmaktaydı. Fakat bu çalışmalar da devletin içerisinden geçtiği savaşı koşulları nedeniyle netice vermemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 174-175; Yılmaz, "Mûsâ Kâzım Efendi'de Eğitim Öğretim ve Medreselerin İslahı", s. 171-172.

19 Ayrıntılı bilgi için bk. Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 175-188.

2. Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi

Selâhaddîn-i Eyyûbî hazretleri tarafından Kudüs-i Şerîf'te medrese ittihâz edilip bir müddet sonra her nasılsa Fransızların eline geçmiş olan müessese dahilindeki kilise hal-i aslîsi üzere ibkâ edilerek Rum Katolik Patrikliği'ne tevdi kılınmış ve müessesesi-i kadime-i mezkûrenin "Selâhaddîn-i Eyyûbî Medrese-i Külliyesi" nâmıyla mektep haline ifrâğ edilen diğer kısmı müdüriyetine vekâleten Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi tayin buyrulmuştur.²⁰

Selâhaddin Eyyûbî Külliyesi kurulmadan önce ilim ve siyaset çevrelerinde Arap coğrafyasında Osmanlı hükümeti tarafından modern eğitim verecek okulların kurulması konusu bir süredir tartışılmaktaydı. Bu konuda atılacak adımların bir taraftan Batılı devletlerin bölgede sürdürmekte oldukları ve ayrılıkçı akımları besleyen eğitim faaliyetlerine bir cevap olacağı, diğer taraftan ise Arap nüfus arasında devlete bağlı entelektüel bir zümre ortaya çıkaracağı düşünülmekteydi. Böyle bir eğitim kurumuna olan ihtiyacı ilk dile getirenlerden biri Nablus mutasarrıfı Fethi Bey idi. Fethi Bey Mayıs 1911'de Beyrut vilayetine yazdığı bir lâyhada Kudüs'te yabancılar tarafından kurulan okulların Müslüman halkın aklını çeldiğinden ve pek çok kimsenin çocuklarını bu okullara göndermeye başladıklarından şikayet etmiş, buna karşılık devlet tarafından yabancı okullar ayarında eğitim verecek bir okulun kurulmasının ihtiyaç olduğundan bahsetmişti. Fethi Bey bu okul için Suriye, Hicaz ve Mısır'ın merkezinde yer alan Kudüs'ün uygun olacağını da eklemişti. Fethi Bey'in bu lâyhası aynı yıl içinde Beyrut vilayeti tarafından Dâhiliye Nezâretine, buradan da Evkâf Nezâretine iletilmişti.²¹

Medine'de akim kalan Dârülfünûn kurma girişimi bir tarafa bırakılacak olursa Cemal Paşa'nın Dördüncü Ordu Kumandanı olarak Suriye'ye atanmasına kadar devlet eliyle yeni bir okul kurulması konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilemedi. Cemal Paşa göreve başladıktan sonra bir yandan ayrılıkçı Arap milliyetçisi hareketlere karşı şiddetli bir mücadele verirken, diğer taraftan bölge halkının devlete bağlılığını tahkim edici bazı adımlar attı. 1916 yılında Enver Paşa ve bazı Arap şehirlerinin müftüleriyle beraber Medine-i Münevvere'yi ziyaret etti. Ayrıca Arap coğrafyasında Osmanlı hükümetinin politikalarını destekleyici yayınlar yapan Arapça eş-Şark gazetesinin kurulmasını sağladı.²² Eğitim alanındaki en büyük girişimi ise Selâhaddin Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi'nin kurulması oldu. Cemal Paşa'nın külliyenin kurulmasına dair İstanbul'a ilettiği talebi Şeyhülislâm ve Evkaf Nâzırı Hayri Bey tarafından olumlu karşılandı ve külliyenin faaliyete geçmesi için gerekli hazırlığın yapılacağı bildirildi.²³

1915 yılında Kudüs'te kurulan külliye, medreselerdeki ıslah ve yenilik arayışlarının en dikkat çekici örneklerinden birisi olmasının yanında Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasındaki Arap milliyetçisi hareketler karşısında eğitim alanında attığı en önemli adım olarak kabul edilebilir. Külliyenin açılışı sırasında büyük bir tören gerçekleştirilmiş, bu törene aralarında üst düzey devlet erkânından Cemal Paşa ve Enver Paşa'nın da bulunduğu çok

20 *Sabah* Nr. 9103, tarih: 6 Kânûn-ı Sâni 1330-3 Rebülevvel 1333, s. 1.

21 Fazıl Bayat, *el-Müessesâtü't-ta'limiyye fi'l-meşriki'l-arabiyyi'l-Osmâni*, İstanbul 2011, s. 495-496.

22 Bk. Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık* (trc. Türkan Yöney), İstanbul 1998, s. 217-221.

23 bk. Kenan Ziya Taş, *Osmanlı'nın Son Cihan Projesi Kudüs Selâhaddin Eyyubi Külliye-i İslâmiyyesi*, İstanbul 2016, s. 81.

sayıda resmi görevlinin yanı sıra Filistin ve Suriye'nin önde gelen âlimleri ve çok sayıda ilim talebesi katılmıştır.²⁴ Külliye, Kudüs'ün 1187 yılında Selâhaddin Eyyûbî tarafından fethedilmesinin ardından medreseye çevrilen, fakat zaman içinde tekrar kilise olarak kullanılmaya başlanan St. Anne Kilisesi'nin yeniden medreseye dönüştürülmesiyle kurulmuş ve kendi döneminde Filistin'de en ileri seviyede eğitim veren müessese olmuştur.²⁵ Söz konusu yapı uzun yıllar medrese olarak kullanıldıktan sonra aradan geçen zaman içinde fonksiyonunu yitirmiş, 1842 yılında camiye çevrilmek istenmiş fakat bu düşünce gerçekleştirilememiştir. 1856 yılında ise Kırım Savaşı'ndaki yardımlarından dolayı Sultan Abdülmecid (ö. 1861) tarafından "hediye olarak" Fransa İmparatoru III. Napolyon'a (ö. 1873) verilmiş ve Fransızlar tarafından yeniden kiliseye dönüştürülmüştür. 1914'te Cemal Paşa (ö. 1922) tarafından kilisenin bir bölümüne el konulmuş ve bina askerî amaçlar için tahsis edilmiştir. El konulan bu kısım daha sonra Cemal Paşa'nın iradesiyle Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi olarak açılırken kilise de yan tarafında faaliyetlerine devam etmiştir.²⁶

Medresenin açılış günü çekilen bir fotoğrafta
Enver ve Cemal Paşa birlikteler.

24 Muhammed el-Bâkir v.dğr., *el-Bi'setü'l-ilmîyye ilâ dâri'l-hilâfeti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1916, s. 99, 110-111.

25 İhsan et-Tercüman, *Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916* (inceleme ve notlar: Selim Temârî; trc. Ali Benli), İstanbul 2012, s. 53.

26 Hıristiyan dünyası için büyük bir öneme sahip olan kilise Martin Strohmeier'e göre Fransızlara "zorunlu" bir hediye olarak da verilmiş olabilir. Fransızların kontrolünde yeniden ihya edilen kilise kısa süre içinde Fransızlar için önemli kutsal mekânlardan birine dönüşmüş, Kudüs'e gerçekleştirilen yolculuklarda merkezî bir yer edinmiştir. 1878 yılında Fransızlar kiliseyi Afrika'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunan "Beyaz Babalar" adlı cemiyete tahsis etmiş, bu cemiyetin bölgedeki faaliyetleri neticesinde Filistin bölgesindeki Hıristiyan nüfus bir süre sonra iki katına çıkmıştır. İlerleyen zamanda kilisenin bünyesinde bir müze ve bölgedeki Melkitler için de bir rahip okulu kurulmuştur. (bk. *Al-Kulliyya as-Salahiya in Jerusalem: Arabismus, Osmanismus, und Panislamismus im ersten Weltkrieg*, Stuttgart 1991, s. 2-5).

Medrese kurulurken buradaki bütün faaliyetleri düzenleyen ayrıntılı bir talimatname hazırlanmış ve bu talimatnamede medresedeki idarî ve ilmî bütün alanlara dair düzenlemelere yer verilmiştir. Medresenin kuruluş amacı talimatnamenin ilk maddesinde ele alınarak bu müessesenin dinî, hukukî ve ilmî makamlarda görev yapacak yetkin kimseler yetiştirmek amacıyla kurulduğu belirtilmiştir. Ayrıca medresenin Şeyhülislamlık ve Evkâf Nezaretî'ne bağlı işleyeceği, medresedeki görevlilerin bir müdür, bir müdür yardımcısı, bir nâzır ile çeşitli memurlar ve uzman müderrislerden oluştuğu aynı maddede beyan edilmiştir (md. 1).

Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi esasen Osmanlı'da uzun yıllardır devam eden medreselerin ıslâhı tartışmalarının bir ürünü olarak değerlendirilmelidir. İstanbul merkezli ıslâh faaliyetinin temelinde medreselerde mekteplerdeki eğitime yakın bir eğitim verilmesi düşüncesi yatmaktaydı ve bu nedenle medreseler için yeni hazırlanan programlarda şer'î ilimlere dair derslerin yanında diğer ilimlere dair derslerin tedrisine de büyük önem verilmişti. Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi'nin gerek işleyişi gerekse medresede okutulması planlanan eserler itibariyle İstanbul'daki Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ile arasında önemli benzerlikler bulunduğu dikkati çekmekte, hatta şer'î ilimler dışındaki ilimlerin burada daha fazla okutulduğu görülmektedir.²⁷ Ayrıca talimatnamenin birinci maddesinde belirtilen medresenin idarî kadrosu ve bağlı bulunduğu kurumlar da Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ile benzer niteliktedir.

Gerek kuruluşu için seçilen şehir, gerekse müfredatı ve işleyişi göz önünde bulundurulduğunda böyle bir külliyenin açılması Osmanlı'nın son döneminde etkili olan Panislamizm ve Osmanlılık politikalarının bir uzantısı olarak görülebilir.²⁸ Ayrıca medresenin yukarıda zikredilen kuruluş amacı ile idareci ve müderrislerinin siyasî ve ilmî kimlikleri bu iddiayı güçlendirmektedir. Medresenin kuruluşunun hemen ardından idaresi Osmanlı hükümetinin siyasetlerini destekleyen önde gelen üç Arap aydını tarafından sürdürülmüştür. Bu kimseler aynı zamanda medrese kurulduğunda müdürlüğü üstlenen Abdülaziz Çâviş, Şekib Arslan ve Abdülkadir el-Mağribî'dir.²⁹ Bu üç isim Kudüs'teki külliyenin kurulmasından önce Medine'de yine bu amaçla benzer bir müessesenin vücuda getirilmesiyle görevlendirilmişlerdi.³⁰

Medresenin kurucularından ve aynı zamanda ilk müdürü olan Abdülaziz Çâviş Panislamist ve Osmanlıcı fikirlerin önde gelen isimlerindendi. Çâviş, Arap coğrafyasının

27 Krş. Er, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi*, s. 73-74; Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi Tedrisât Cedveli. Ayrıca bk. Strohmeier, *Al-Kulliya as-Salahiya in Jerusalem*, s. 28.

28 Strohmeier de medresenin panislamist ideolojiyle yakından ilişkili olduğu kanaatindedir. Ona göre Abdülaziz Çâviş tarafından dile getirilen Müslüman coğrafyanın birliğini savunan ve yansıtan bir medrese kurulması gerektiği şeklindeki düşünce Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi'nin vücut bulmasındaki fikrî arka planı yansıtmaktadır. Bu düşünce Kudüs'te kurulan Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi'yle gerçekleştirilmek istenmiştir (*Al-Kulliya as-Salahiya in Jerusalem*, s. 7, 12-13).

29 Tercüman, *Çekirge Yılı* (yayına hazırlayanın girişi), s. 53.

30 Şekib Arslan Osmanlı Devleti tarafından Medine'de bir Dârü'l-fünûn kurulmasına karar verilmesinin ardından kendisiyle birlikte Abdülaziz Çâviş'in Medine'ye giderek okul için vakfedilecek bir bina inşa etmekle görevlendirildiklerini, bu iş için İstanbul'dan yola çıktıktan sonra Trablusşam'da buluştukları Abdülkadir el-Mağribî'yi de yanlarına alarak Şam'a ve sonra da Medine'ye gittiklerini, burada medrese inşası için uygun bir yer seçip açılış töreni yaptıklarını belirtmektedir (*İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları* (trc. Halit Özkan), İstanbul 2005, s. 67). Ancak bu girişim belirli bir aşama kaydetmiş olsa da neticelendirilememiştir (Strohmeier, *Al-Kulliya as-Salahiya in Jerusalem*, s. 13). Ayrıca bk. Azmi Yüksel, "Abdülkadir el-Mağribî", *DİA*, I, 241.

Osmanlı'dan ayrılmasına yönelik hareketlere karşı durmuş, gerek siyasi görevleri gerekse ilmî faaliyetleriyle Arap-Osmanlı birliği için mücadele etmişti. O, adem-i merkezîyetçi düşünceye karşı çıkan ve bu düşüncenin ülkeyi yabancı müdahalelerine daha da açık bir hale getireceğini iddia eden Osmanlı aydınlarının arasında yer almaktaydı.³¹ Çâviş ayrıca pek çoğu Arap olan ilim ve fikir adamları tarafından Osmanlı'daki farklı düşüncedeki bütün grupları birleştirmek ve ayrılıkları sona erdirmek amacıyla kurulan el-Cemiyetü'l-Hayriyyetü'l-İslâmiyye'nin kurucuları arasında bulunmuş ve cemiyetin nizamnamesini kaleme almıştı.³² İlmî faaliyetlerinde de Müslüman birliği üzerinde duran Çâviş, İngiliz ve Fransızların başını çektiği ayrılıkçı hareketler karşısında Osmanlı hilafeliğine sarılmak gerektiğini savunmaktaydı.³³ Medresenin kuruluşu ve faaliyete geçişinde etkili olan isimlerden Şekib Arslan da Abdülaziz Çâviş gibi Panislamist fikirlere sahip ve Osmanlı hilafetini destekleyen isimlerin önde gelenleri arasında yer almaktaydı. Hatta o, diğer Arap aydınlarından farklı olarak İslâm dayanışması adına Osmanlı hilafeti ve hükümetini kayıtsız şartsız desteklemek gerektiğini savunmaktaydı.³⁴

Abdülaziz Çâviş'in külliye müdürlüğüne atanmasının ardından Cemal Paşa ile aralarında bir takım anlaşmazlıklar meydana geldi. Anlaşmazlık muhtemelen Çâviş'in panislamist fikirleri ile Cemal Paşa'nın bölgede uygulamaya çalıştığı politikaları arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktaydı. Cemal Paşa bir süre sonra kendisinden bağımsız hareket ettiği gerekçesiyle Abdülaziz Çâviş'in görevden alınması için İstanbul'a baskı yapmaya başladı. Talat ve Enver Paşalar ise panislamist amaçlarla kurulduğunu düşündükleri külliye için Çâviş'i desteklemekteydiler. İstanbul ile Cemal Paşa arasında Çâviş'in görevine devam edip etmemesi hususunda çeşitli yazışmalar gerçekleşmiş olsa da Cemal Paşa'nın Çâviş'in göreve devam etmesinin kendi nüfuz ve haysiyetinin ihlali anlamına geleceğini söylemesi üzerine Çâviş, Talat Paşa tarafından görevden alındı.³⁵ 7 Mayıs 1333'te (20 Mayıs 1915) Çâviş'in yerine külliyenin başına Cemil Neyyâl (ö. 1949) atandı.³⁶ Bununla beraber Neyyâl Kudüs evkaf müdürlüğü ve mutasarrıflığı gibi görevleri de üstlendiğinden külliyedeki konumu buranın sadece resmîyetteki müdürü olmaktan öte geçmedi.³⁷

Medresenin Panislamist ve Osmanlıcı fikirlerle kurulduğuna işaret eden maddeler külliye talimatnamesinde de yer almaktadır. Talimatnamenin üçüncü bölümünde yer alan bir

31 Ali Bilgenoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Antalya 2007, s. 145.

32 bk. Arslan, *İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları*, s. 59.

33 "Madem ki hilafetten maksat bâlâda zikr eylediğimiz gibi Müslümanlar arasında ikame-i adl, onlarda hudud ve hukukun himayesi, İslâm'dan ezânın defi, ümem-i sâireden erbâb-ı tama'nin sadd-ı gârâtı ve tard-ı hücumâtıdır. O halde asırlardan beri emr-i hilafete Kostantiniyye tahtında câlis bulunan Benî Osman'dan daha müstahak kim vardır?", Abdülaziz Çâviş, *Hilâfet-i İslâmiyye* (hz. Muhammed Sâfi), İstanbul 1993, s. 29

34 Şekib Arslan ayrıca Batı'nın saldırıları karşısında Osmanlı hilafeti etrafında bir İslâm dayanışması oluşturulması gerektiğini, Türkler ve Arapların ise bu dayanışmanın vazgeçilmez unsurları olduğunu, adem-i merkezîyetçiliği savunan Türkler ve Arapların yanıldıklarını ve bu düşüncenin kısa sürede imparatorluğun dağılmasına neden olacağını ileri sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Hulûsi Kılıç, "Emîr Şekib Arslan", *DİA*, XI, , 152).

35 M. Talha Çiçek, *War and State Formation in Syria: Cemal Pasha's Governorate During World War I 1914-17*, London-New York, 2014, s. 182. İstanbul hükümeti ile Cemal Paşa arasında Abdülaziz Çâviş'in külliye müdüriyetine dair yazışmalar için bk. BOA, DH.ŞFR, 51/230 (23 Cemâziyelahir 1333); 467/44 (26 Mart 1331); 464/46 (27 Mart 1331). 36 BOA, DH.ŞFR, 553/63 (7 Mayıs 1333).

37 Cemil en-Neyyâl 1925 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini kurmakla görevlendirilmiştir. Soyadı kanununun kabulünden sonra ise Bilsel soyadını almış ve 1934 yılında İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne getirilmiştir (Martin Strohmeyer, "Al-Kulliyâ al-Salahiyya, A Late Ottoman University in Jerusalem", *Ottoman Jerusalem* (ed. S. Auld and R. Hillenbrand), London 2000, I, 59-60).

maddede eğitim programı çerçevesinde külliye sadece külliye müderrislerinin ders vermeyecekleri, Osmanlı coğrafyasının yanı sıra diğer İslam beldelerinden alanında uzman alimlerin Kudüs'e davet edilerek külliye ders vermelerinin sağlanacağı, bu kimselerin konaklama ve yolculuk masraflarının da külliye idaresi tarafından karşılanacağı belirtilmiştir (md. 25).

Ayrıca külliye kabul edilecek öğrencilerin menşesine dair talimatnamede yer alan hususlar da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Zira külliyenin sadece Osmanlı coğrafyasından talebelere eğitim vermek üzere kurulmadığı anlaşılmaktadır. Külliye eğitim görece öğrencilerin on tanesi Kudüs sancağından, elli öğrenci Osmanlı Devleti'nin diğer sancaklarından kabul edilecekti. Kırk öğrenci ise Osmanlı coğrafyası dışındaki Müslüman bölgelerden olacaktı ve her bölge için ayrı kontenjanlar ayrılmıştı. Kırk öğrenciden dördü Mısır'dan, ikisi Sudan ve Habeşistan'dan, ikisi Trablusgarp ve Bingazi'den, birer adedi Tunus, Fas ve Güney Afrika'dan, üçü Cava ve Filipinler'den, üçü Çin ve Kaşgar'dan, beşi Hindistan'dan, ikisi Afganistan ve Belucistan'dan, ikisi İran'dan, altısı Buhara, Hive, Taşkent, Semerkant ve çevresini içine alan Türkistan'dan, altısı ise Kafkasya, Astrahan, Kazan, Kırım ve Polonya'dan alınacaktı. Böylece külliye her yıl için toplam en fazla yüz talebe kabul edilmesi düşünülmüştü (md. 2 ve 35). Bu açıdan külliye hemen hemen bütün İslam coğrafyasını kapsayan uluslararası bir eğitim faaliyeti yürütme iddiasındaydı.

Bütün bunların yanında medresenin diğerlerinden farklı olan yanı kendisine has siyasî hedeflerinin olmasıydı. Medrese Arap milliyetçiliğinin örgütlenerek Osmanlı Devleti için ciddi bir tehdit haline geldiği bir dönemde açılmıştı. Külliye eğitim dilinin Arapça olması yükselen Arap milliyetçiliği karşısında Osmanlı hükümetinin attığı bir adımdı. Medreseyle bir taraftan Osmanlı'dan ayrılmayı savunan milliyetçi Arap akımlara karşı Osmanlı ile birlikteliği savunan hükümet yanlısı kişileri desteklemek, diğer taraftan ise Arapça eğitim konusundaki taleplere ve devlete yönelik milliyetçi eleştirilere bir karşılık vermek istenmişti.³⁸ Medreseyle ulaşılmak istenen bir diğer hedef de Osmanlı Devleti'ne bağlı ilmî bir hareketin fikrî temellerini desteklemektir. Zira Cemal Paşa'nın bu okulu kurmadaki hedefi "dinî terbiye almış, Muhammed Abduh'un ilmî, laik ve modern kavramları alma konusundaki fikirlerini benimsemiş" bir nesil yetiştirmektir. Dolayısıyla medresenin Osmanlı düzeyine sadık vatansever bir Arap grubunun oluşturulmasının eğitim ayağını temsil etmesi düşünülmüştü.³⁹

Medrese hocaları alanının önde gelen isimleri arasından seçilmeye çalışılmıştı. Yabancı dil, resim ve beden eğitimi gibi dersler yabancı hocalar tarafından verilmekteydi.⁴⁰ Külliye her ne kadar Arap milliyetçisi akımlara karşı Panislamist-Osmanlıcı fikirlerle kurulmuş olsa da burada ders veren bazı hocaların paradoksal olarak Osmanlı'dan ayrılmayı savunan Arap milliyetçisi fikirlerin destekleyicileri oldukları dikkati çekmektedir. Külliye'nin en önemli hocalarından olan Rüstem Haydar (ö. 1940) dönemin önde gelen fikir ve düşünce adamlarındandı. Aslen Beyrutlu olan Rüstem Haydar ilköğrenimin ardından İstanbul'a giderek burada Mülkiye-i Şâhâne'yi bitirdi. Daha sonra Paris'e giderek Sorbon

38 bk. Strohmeier, *Al-Kulliyya as-Salahiya in Jerusalem*, s. 28; Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, s. 184.

39 Tercüman, *Çekirge Yılı* (yayına hazırlayanın girişi), s. 54, 55.

40 Medresede görev yapan hocaların bir listesi için bk. Ruveyde Fazl Ahmed Ahmed, *el-Medrestü's-Salâhiyye fi'l-Kuds* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Câmîatü'n-Necâh el-Vatânî, 2015, s. 126-127.

Üniversitesinde siyaset bilimi ve tarih tahsili gördü.⁴¹ Burada el-Cemiyetü'l-Arabiyyetü'l-Fetât'ın (Genç Araplar Cemiyeti) kurucuları arasında yer aldı.⁴² Beyrut'a döndükten sonra Sultânîde hocalık yaptı ve burasının kapatılmasının ardından⁴³ Kudüs'te Salâhiyye'de dersler vermeye başladı. Burada tarih ve ekonomi dersleri vermekteydi. Rüstem Haydar 1917'de İngilizlerin Kudüs'ü işgalinin ardından Beyrut'a giderek Emir Faysal'ın isyan hareketine katıldı.⁴⁴

Külliye'de ders veren Ortodoks bir Hristiyan ve Rüstem Haydar'ın yakın arkadaşı olan Halil es-Sekâkinî (ö. 1953) de külliye'nin kapanmasının ardından tıpkı Rüstem Haydar gibi isyancılara katıldı.⁴⁵ Yine el-Fetât'ın kurucularından Refik et-Temîmî (ö. 1957) de külliye'de ders veren hocalar arasındaydı.⁴⁶ Dönemin önemli edebiyatçılarından ve medresede Arap dili ve edebiyatı dersleri veren İsaf en-Neşâsîbî (ö. 1948) de baştan beri ayrılıkçı Arap hareketlere yakın durmuş bir isimdi. O, Filistin ile Mısır arasında ayrılmaz bir bağ bulunduğunu ve özellikle Filistin ile Mısır ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktaydı.⁴⁷ Külliye'nin kuruluşunda da önemli rol oynayan Abdülkadir el-Mağribî ise medresede belagat dersleri vermekteydi.⁴⁸

Külliye müderrislerinden Adil Cebr (ö. 1953) ise Osmanlı hükümetinin o günkü hedefleriyle örtüşen fikirlere sahip en önemli isimlerdendi. Aynı zamanda Kudüs ve Yafa'da çıkan *el-Hayat* gazetesi yazarlarından olan Cebr, ayrılıkçı hareketler karşısında Filistin'in Osmanlı yönetiminde kalmasını savunanlardan birisiydi.⁴⁹ Cebr, İsviçre'de siyaset bilimi, sosyoloji ve ekonomi eğitimi görmüştü. Filistin'e döndükten sonra Salâhiyye'de Fransızca ve coğrafya dersleri vermeye başladı.⁵⁰ Abdurrahman es-Selâm (ö. 1941) ve Emin Suveyd (ö. 1936) de medrese hocaları arasında yer almaktaydı. Önemli bir Arap dili ve edebiyatı alimi olan Abdurrahman es-Selâm 1916'da Salâhiyye'de göreve başladı ve burada edebiyat

41 bk. Hayreddin ez-Zirikli, *el-Âlâm*, Beyrut 2002, VI, 124-125; Tercüman, *Çekirge Yılı*, 311-312, dn. 163.

42 Kısaca el-Fetât olarak bilinen cemiyet Osmanlı coğrafyasından Paris'e tahsil için gönderilen Arap öğrenciler tarafından kurulmuştur. Uzun yıllar faaliyetlerini büyük bir gizlilik içinde yürüten el-Fetât, önceleri Osmanlı Devleti'nin Türk ve Arap iki ana unsura sahip bir devlet olduğunu savunmuş, daha sonra ayrılıkçı bir Arap hareketine dönüşmüş ve 1913'te Paris'te bir Büyük Arap Kongresinin toplanmasında önemli rol oynamıştır. Arap isyanı sırasında etkili olan cemiyetlerin başına gelen el-Fetât'ın üyeleri Suriye ve Irak topraklarının Osmanlı'nın elinden çıkmasının ardından bu ülkelerin yeniden yapılanmalarına da büyük katkılar sağlamıştır. el-Fetât hakkında detaylı bilgi için bk. Bilgenoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, s. 105-116.

43 1913 yılında Osmanlı hükümeti Arap milliyetçisi hareketlere bir cevap niteliğinde Beyrut, Şam ve Kudüs'te eğitim dilinin Arapça olduğu birer Mekteb-i Sultânî kurdu. Fakat iki yıl sonra ayrılıkçı Arap hareketlerin bölgede iyiden iyiye ivme kazanmasının ardından Beyrut ve Şam'daki okullar kapatıldı. Fakat bu akımların daha az etkili olduğu Kudüs'teki okul faaliyetlerine devam etti (Strohmeier, "Al-Kulliya al-Salahiyya", s. 59).

44 Rüstem Haydar isyancılara katıldıktan sonra bu hareketin önde gelen isimlerinden birisi haline gelmiş, Emir Faysal'ın Irak devletinin başına geçmesinin ardından ise onun özel sekreteri olmuş ve devletini temsilen yurt dışında pek çok müzakere ve toplantıya katılmıştır (bk. Hayreddin ez-Zirikli, *el-Âlâm*, VI, 124-125; Tercüman, *Çekirge Yılı*, 311-312, dn. 163).

45 Tercüman, *Çekirge Yılı* (yayına hazırlayanın girişi), s. 56; Strohmeier, "Al-Kulliya al-Salahiyya", s. 60.

46 Strohmeier, "al-Kulliya as-Salahiyya", s. 60.

47 bk. Zirikli, *el-Âlâm*, VI, 30-31; Tercüman, *Çekirge Yılı* (yayına hazırlayanın girişi), s. 43, 47, 54.

48 Arap dili alanında önde gelen isimlerden olan Abdülkadir el-Mağribî 1919'da Şam'a yerleşmiş ve burada Arap Dil Akademisi'nin kurucu üyeleri arasında yer almış, ilerleyen yıllarda ise kurumun önce başkan yardımcılığını, ardından başkanlığını üstlenmiştir. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Azmi Yüksel, "Abdülkadir el-Mağribî", *DİA*, I, 241.

49 Tercüman, *Çekirge Yılı* (yayına hazırlayanın girişi), 54, 58.

50 Mona Hajjar Halaby, "Out of Public Eye: Adel Cebr's Long Journey from Ottomanism to Binationalism", *Jerusalem Quarterly*, LII, 2013, s. 9, 11.

dersleri verdi.⁵¹ Dımaşk ve Mısır'da Ezher'de eğitim görmüş önemli bir fakih olan Emin Süveyd ise külliyyede tefsir ve hadis dersleri vermekteydi.⁵²

Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi, ikisi tâli ve biri âli olmak üzere üç bölümden oluşan Dârülhilâfeti'l-Âliyye medreselerinden farklı olarak yedi yılı kısım-ı tâli, üç yılı ise kısım-ı âli olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı ve toplam öğretim süresi on yıldır (md. 2). Kısım-ı tâliyi bitirenlere şehadetname, kısım-ı âliyi bitirenlere ise icazetname verilecekti (md. 6). Külliyyede eğitim dili Arapçaydı, fakat Osmanlı Tarihi, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Devletler Hukuku ve Siyasî Tarih gibi dersler Türkçe olarak yapılmaktaydı (md. 28).⁵³ Ayrıca medresede Türkçe ayrı bir ders olarak da okutulacaktı.⁵⁴

Üç yıla yakın bir süre devam eden medresedeki eğitim faaliyeti 9 Aralık 1917'de Kudüs'ün İngilizler tarafından işgal edilmesiyle sona erdi. Aslında Kasım ayından itibaren medresedeki talebe ve müderrisler medreseyi terk ederek başka şehirlere gitmeye başlamışlardı. Cemal Paşa'nın medresenin öğrenci, idareci ve öğretmenleriyle birlikte Şam'a nakledilmesini emretmesi üzerine Şam'a giden bazı müderrisler medreseyi burada yeniden ihya etmek isteseler de bu girişimleri sonuçsuz kaldı⁵⁵ ve medrese talimatnamesinde belirtilen hedeflerine ulaşmadan kapandı. Bunda özellikle iki sebep etkili olmuştu. Birincisi medrese arzulanığı gibi, Filistin-Suriye bölgesi dışından (özellikle de Hindistan ve Endonezya'dan) öğrenci çekmeyi başaramadı. İkinci olarak ise, kendine has bir programı olan öncü bir okul olarak gelişmek üzere varlığını koruyacak yeterli zamanı bulamadı.⁵⁶

3. Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi Talimatnamesi

Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi kurulduğunda külliyyedeki faaliyetleri düzenleyen altı ana bölüm ve 93 maddeden oluşan bir talimatname hazırlanmıştır.⁵⁷ Burada külliyyenin idarî işleyişinden eğitim faaliyetlerine kadar her hususun dikkatli bir biçimde ele alındığı görülmektedir.

Talimatnamenin ilk bölümü külliyyenin kuruluşuna dair bazı temel noktalarla ilgilidir. Medresenin kuruluş amacı, bağlı bulunduğu kurumlar, idarî kadrosu, eğitim süresi, mezuniyet belgeleri gibi hususlara daha önce değinilmişti. Talimatnamenin bu bölümünde belirtildiğine göre külliye müdürü padişah tarafından, müdür muavini, ders nâzırı Şeyhülislâmlık ve Evkâf Nezareti tarafından, müderrisler ise külliye müdürünün seçimi ve ilgili makamların onayıyla atanır (md. 4), medresenin denetimi için ise her yıl Meşihat tarafından bir heyet görevlendirilirdi (md. 5). Ayrıca müderrise verilecek maaşın yanında yemek ve kalacak yer de tahsis edilirdi. Talebeden eğitim için herhangi bir ücret talep edilmez, yemek

51 Zirikli, *el-Âlâm*, III, 302.

52 Zirikli, *el-Âlâm*, VI, 44. İstanbul hükümeti 14 Haziran 1917 tarihinde aralarında medresede tefsir ve hadis dersleri veren Emin Süveyd'in de bulunduğu medrese hocalarını "Mecidi Nişanı" ile taltif etmiştir. bk. BOA, İ.DUİT, 61/41 (23 Şaban 11335).

53 Ayrıca bk. Fazıl Bayat, *el-Müessesâtü't-talîmiyye*, s. 497.

54 bk. Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi Tedrisât Cedveli.

55 Strohmeier, *Al-Kulliyya as-Salahiya in Jerusalem*, s. 67-68; Tercüman, *Çekirge Yılı* (yayına hazırlayanın girişi), s. 56.

56 Tercüman, *Çekirge Yılı* (yayına hazırlayanın girişi), s. 55-56.

57 Makaleye kaynaklık eden medrese talimatnamesi r. 1331-h 1333 yılında Kudüs'te 29 sayfalık bir kitapçık halinde basılmıştır.

ve elbise ihtiyacı da ücretsiz olarak karşılanırdı. Meşru bir mazereti olmaksızın eğitimi terk eden Osmanlı vatandaşı talebeden ise tazminat talep edilirdi (md. 3).

Talimatnamenin ikinci bölümü külliye'deki idarî kadro ve memurların görev ve sorumluklarını düzenleyen hususlarla ilgilidir. Buna göre külliye'deki baş sorumlu olan müdür külliye'deki bütün faaliyetlerin düzenli bir şekilde devamından sorumludur. Müdür aynı zamanda Meşihat ve Evkâf Nezareti'yle olan yazışmaları yürütmekle mükelleftir ve her yılın sonunda yürütülen faaliyetler ve genel durumla ilgili olarak Meşihat'a bir rapor sunar. Külliye'de görev yapacak memurların tayini ve ihmalleri olduğunda ise azledilmeleri müdürün yetki ve sorumluluğu dahilindedir. Gerektiğinde memurlara bir aya kadar izin verebilir (md. 7). Müdür muavini ise müdürün yokluğunda ona vekalet eder. Talebenin işlerinin ve derslerin düzgün bir şekilde işlenmesini sağlar. Talebe ve memurlara dair sicil belgelerinin, imtihan cetvellerinin, mezuniyet belgelerinin ve diğer resmi evrakın muhafazası müdür muavininin sorumluluğundadır (md. 8). Ders nâzırı ise derslerin programlara uygun bir şekilde işleyişinden, derslerin birbiriyle ilişkilerinin kurularak işlenmesinden, müderrislerin devam durumlarının takibinden ve görevlerini layığıyla yerine getirmelerinden, ihmal gösteren müderrisler hakkında müdüriyet için rapor tanzim etmekten, derslerin işleyişiyle ilgili müderrislerle görüş alış-verişinde bulunmaktan sorumludur (md. 9). Bunlar dışında külliye'de görev ve sorumlulukları tespit edilmiş olan malî işlerden sorumlu bir muhasebe memuru, resmî evrakları tanzimden sorumlu bir kâtip, külliye'deki sağlık hizmetlerinin yanı sıra çevre ve gıdaların temizliğinin denetiminden sorumlu bir doktor, depo ve ambarda sorumlu bir memur, külliye kütüphanesinde görevli bir kütüphaneci, bir imam ve temizlik işlerini yerine getirecek hademeler bulunmaktaydı (md. 10-16). Ayrıca külliyenin ihtiyaçlarının satın alınması işleri müdür, müdür yardımcısı, ders nâzırı, muhasebe memuru ve doktordan oluşan bir komisyonun sorumluluğundaydı.

Külliye'deki tedris faaliyetine dair esaslar talimatnamenin üçüncü bölümünde yer almaktadır. Bu maddelerde öncelikle müderrislerin görev ve sorumluluklarına dikkat çekilmektedir. Buna göre müderrisler derslerine büyük ihtimam gösterecek, verdikleri derslerden talebeyi imtihan edecek ve ders dışı vakitlerde talebenin sorunlarıyla ilgileneceklerdi. Derslerini aksatmamaya ve derse zamanında girmeye de dikkat edeceklerdi (md. 18-19). Külliye'de ayrıca ders dışı zamanlarda talebeyle ilgilenecek, onlara yardımcı olacak ve külliye dahilinde yerine getirmeleri gereken kurallara riayet edip etmediklerine nezaret edecek dahiliye zâbitleri görev yapacaklardı (md. 32-34).

Külliye'de icra olunan ders programlarında değişiklik talepleri müdürün başkanlığında bütün müderrislerin katıldığı Meclis-i Müderrisinde ele alınacak ve üçte bir oyla kabul edilen kararlar Meşihat'a sunulacaktı (md. 26). Külliye'de dersler tam bir saat olarak gerçekleştirilirdi. Her gün öğleden önce üç ve öğleden sonra iki ders yapılırdı. Perşembe günleri ise sadece öğleden önce üç ders yapılırdı, öğleden sonra talebe ya dinlenmeye çekilir ya da ziraat, coğrafya, madenler gibi derslerin tatbikatına davet edilirdi (md. 27). Programlarda yer alan yabancı dil dersleri ise seçmeliydi (md. 30). Külliye'de eğitim Eylülün ikinci haftasından Mayısın üçüncü haftasına kadar devam eder, ardından imtihanlara geçilir ve haziranın üçüncü haftası sonunda Eylülün ilk haftasına kadar sürecek olan tatil dönemine girilirdi (md. 31).

Talimatnamenin dördüncü bölümünde külliye'ye kabul şartlarını düzenleyen hükümler yer almaktadır. Külliye'de Osmanlı ve İslam dünyasının diğer bölgelerinden gelecek

talebeler eğitim görecekleri. Her yıl toplam yüz öğrenci kabul edilecek ve bunların tamamı yatılı olarak eğitim göreceklerdi (md. 37). Birinci sınıfa kabul için öğrencinin on iki yaşından küçük, on beş yaşından ise büyük olmaması gerekmekteydi. Ayrıca kayıt için öğrencilerin mekteb-i ibtidâîyi bitirdiklerine dair şهادetname ibraz etmeleri gerekmekteydi. Bir kişi veya kurumun kefaletiyle külliyyede eğitime başladıktan sonra özürsüz olarak eğitimini yarıda bırakan talebeden ise tazminat talep edilecekti (md. 38). Mekteb-i ibtidâîden gelip külliyyeye kayıt olmak isteyen öğrenciler tâlî sınıfa kaydolmadan önce çeşitli derslerden imtihana tabi tutulacaklar ve ancak bu sınavlardan başarılı oldukları takdirde külliyyeye kabul olunacaklardı (md. 39). Kısım-ı âliyye kayıt için ise külliyyenin kısım-ı tâlisini ya da Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi'nin kısım-ı sânisini bitirmiş olmak gerekmekteydi. Yine diğer eğitim kurumlarından gelecek olanlar için başkaca şartlar belirlenmişti (md. 41).

İmtihanlarla ilgili hükümleri içeren talimatnamenin beşinci bölümüne göre (md. 45-68) külliyyede sınavlar aleni ve sözlü olarak gerçekleştirilirdi. İmtihanlar için kurulan komisyon sorular hazırlar, komisyondaki her üyeler sorular karşılığında bir not takdir eder, şayet hangi notun verileceğinde bir ittifak oluşmazsa her üyenin ayrı ayrı verdiği notların ortalamaları alınırdı. Sınavlarda değerlendirme on puan üzerinden yapılır ve kısmı tâlide iki, kısım-ı âlide bir dersten beşten daha düşük not alanlar ikmale bırakılırdı. Kısım-ı âliyye bitirip icazetname sahibi olabilmek için okutulan bütün derslerden yapılan umumî sınavda en az yedi puan almak gerekmekteydi. Talimatnamenin bir maddesinde ise (md. 66) imtihanlardan alınan notların dereceleri ayrıca düzenlenmişti.

Külliyyede eğitim gören talebenin uyması gereken kurallar ve vazifeler, talimatnamenin altıncı bölümünde düzenlenmiştir. Öncelikle talebenin derslere devamı mecburiydi. Bir yıl içerisinde özürsüz olarak otuz günden fazla, bir sebebe binaen ise eğitim yılının üçte birini aşacak kadar devamsızlık yapan talebenin külliyye ile ilişkisi kesilirdi (md. 69). Tatil günleri dışında külliyyeden ayrılmak yasaktı (md. 71). Tatil günlerinde ise dışarıya çıkan öğrenci belirli bir saate kadar külliyyeye dönmek zorundaydı. Kudüslü öğrenciler ise tatil günlerinde ailelerinin yanında kalabilirlerdi (md. 75). Öğrencilerin külliyye içerisinde uymaları gereken çeşitli kurallar vardı. Hal ve hareketleriyle örnek teşkil eden öğrenciler ödüllendirilir, kurallara uymayan öğrenciler ise cezalandırılır ve her iki durum da öğrencilerin sicillerine işlenirdi (md. 76). Cezalar ise ihtar, tekdir, tazir ve terkin-i kayd şeklinde uygulanırdı (md. 85). Külliyye içinde öğrenciden beklenen ahlaki davranış biçimleri, çamaşırların yıkanması, ziyaretçi kabulü ve yatakhanelere giriş çıkış gibi talebeyle ilgili bütün hususlar bu bölümde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştı.

Külliyyenin işleyişine dair çeşitli maddelerin yer aldığı talimatnamenin yedinci bölümünde belirtildiğine göre her yıl talebeğe dağıtılacak erzak ve bunların miktarları belirlenmişti (md. 89). Aynı şekilde bir yıl içerisinde talebenin ihtiyaç duyacağı kıyafetlerin tamamı da külliyye tarafından dağıtılmaktaydı ve bunların da bir listesi oluşturulmuştu (md. 93).

Talimatnamenin sonunda ise külliyyedeki her ders yılında, hangi sınıfta, hangi derslerin ve kaç saat üzerinden okutulacağına dair bir ders programı yer almaktadır. Programda şer'î ilimlerin yanında tarih, iktisat, matematik, kimya, doğu ve batı dilleri, felsefe gibi ilimlerin de yoğun olarak okutulduğu dikkati çekmektedir.

Ek:

SELÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ KÛLLİYE-İ İSLÂMİYYESİ TALİMNAMESİ

BİRİNCİ FASIL

MEVÂDD-I ESASİYYE

Madde 1: Mücâhedât-ı diniyye ve hidemât-ı şer'iyeye ve ilmiyyeye sâlih mürşid ve mütehasıs yetiştirmek maksadıyla ulûm-ı şer'iyeye ve hukukiyye ve fûnûn ve elsi-ne mü-tenevvîya tahsiline mahsus olmak ve Makam-ı Meşîhat-i İslâmîyye ile Evkâf Nezaretî'ne merbût bulunmak üzere Kudüs Şerif'te Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî hazretlerinin vaktiy-le vücuda getirdikleri Dâru'l-ulûmu ihyâen tesis olunan "Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmîyye"sinin idaresi bir müdür ile bir müdür muavini ve bir ders nâzırı ve lüzumu kadar memurîne ve tedrisâtı erbab-ı ihtisastan müderrisîne mufavvazdır.

Madde 2: Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliyesi'nde müddet-i tahsil yedisi tâli ve üçü âli tedrisâtı câmi olarak on sene ve lisan-ı tedris Arapça olup her sene birinci sınıfa Kudüs liva-sından on ve sair vilâyât ve elviye-i Osmâniyyeden elli ve aktâr-ı muhtelif-i İslâmîyyeden fark-ı nispetlerine mütekârib olmak üzere azami yüz talebe kabul olunur.

Madde 3: Müderrisîne bir saat ders hesabıyla yirmiden elli kuruşa kadar maaş tah-sis olunur ve ayrıca taâm ve oda verilebilir. Talebeden ücret-i tahsiliyye alınmaz taâm ve elbise meccânen itâ ve öZR-i meşrûa müstenid olmaksızın terk-i tahsil eden talebe-i Osmâniyyeden her ay için bir buçuk Osmanlı lirası hesabıyla tazminat istifâ edilir.

Madde 4: Müdür bâ-irade-i seniyye ve müdür muavini ve ders nâzırı resen Makam-ı Meşîhat ve Evkâf Nezaretince tayin ve müderrisîn ile memûrîn-i sâirenin memûriyetleri müdürîyetin intihâbı üzerine makam-ı müşârun ileyhçe tasdik olunur.

[4] **Madde 5:** Külliye'nin imtihanlarında mümeyyiz sıfatıyla bulunmak ve umûr-ı idare ve tedrisiyyesiyle bir senelik hesabâtını tetkik ve teftiş etmek üzere Makam-ı Meşîhat ile Evkâf Nezaretî erkânından mürekkeb olarak her sene bir heyet-i mahsûsa gönderilir.

Madde 6: Külliye'nin kısm-ı tâlisinden şehadetname ve kısm-ı âlisinden icazetname ile neşet edeceklerin ihrâz eyleyecekleri hukuk ve füyûzât bir nizamname ile tayin olunacaktır.

İKİNCİ FASIL

UMÛR-I İDÂRİYYE

Madde 7: Müdür, külliye umûr ve muâmelâtının merci-i umumîsi olup başlıca vezâifi ber-vech-i zîr beyan olunur:

a. Külliyyeye müteallik nizamât ve talimât ve mukarrerâtın ve Makam-ı Meşîhat ve Evkâf Nezaretî ve mahall-i sâire ile muhaberâtın merci-i icrasıdır.

b. Müdür muavini ve ders nâzırı ile b'l-müşâvere müderrisîn ve memûrîn-i sâireyi intihâb ve hademeyi tayin eder.

c. Müderrisîn ve kâffe-i müstahdemînin ifa-yı vazifede suret-i hareketlerini tanzim ve murakabe eyler. Esbâb-ı fevkâl-âde üzerine mesuliyeti deruhte ederek muvakkaten ellerini işten çektirebilir.

d. Meâşât ve mesârifâtın amir-i itâsıdır. İcab edenlerin mahsusâtından kıstü'l-yevm tevkiif ettirir.

e. Zabt u rabtın, intizam ve terbiyenin, nezafet ve tahâretin temini, talebenin kavaid-i sıhhiyyeye tevfiikan it'âm ve iksâ ve ibâtesi, tedrisâtın ve imtihanların ve talebe kabulü muamelâtının hüsn-i cereyanı, medresedeki eşya ile defâtir ve cedâvil ve kuyûd ve evrakın hüsn-i tanzim ve muhafazası esbâbını istikmâl eyler.

[5] f. Müddet-i tatiliyyeden gayri evkâtta müderrisîn ve müstahdemîne tahakkuk edecek öZR-i meşru üzerine bir aya kadar me'zuniyet verebilir. Bundan fazlası için Makam-ı Meşihat ile Evkâf Nezaretî'nden istizân eyler. Me'zun müderrisînin yerine bir münasibini tevkiil eder.

g. Külliyyenin terakki ve tekâmülü esbâbını istiksâ ve istihsâl eder bir senelik vaziyet-i idariyye ve maliyyesiyle tedrisâtına ve imtihanların netâyicine ve müderrisînin derecât-ı muvaffakiyetine ve tahakkuk eden ihtiyacâta dair her sene Makam-ı Meşihat ve Evkâf Nezaretî'ne bir lâyiha takdim eyler.

h. Külliyyenin nizamât ve mukarrerât ve muamelâtını ve vakâyi-i seneviyyesini ve seyr-i terakkisini resâil-i mahsusa-i seneviyye ve gazeteler ile âlem-i ilm-i İslâm'a neşr ü ta'mim ve başkaca mecâmi-i ilmiyye ve fenniyye ve kütüb-i dersiyye telif ve tab'ı vesâilini tetmim eder.

Madde 8: Müdür muavini müdüre kâffe-i muamelâtta muâvenet ve guybûbetinde vekalet etmekle beraber âtîde münderic vezâif-i esasiyye ile mükelleftir.

a. Demirbaş eşya ile kütüphane ve âlât ve edevât-ı tedrisiyyeyi muhafaza ve mütemâdiyen teftiş, tedrisât ve inzibâta ve istikrar-ı nezâfete dair mukarrerâtı icra, talebenin elbise ve çamaşırlarını ve taâm [ve] yatak levâzımını ve evkât-ı harekâtını ihzâr ve muhafaza ve tanzim, talebe ile memûrîn ve hademenin devam ve ikdâmını murakabe, tatil ve me'zuniyet zamanlarından mâ'adâ evkâtta kimesnenin harice çıkmasına ve evkât-ı muayyeneden mâ'adâda külliye dahiline misafir ve zâir gelmemesine nezaret ve itina, talebeden hasta olanların muayene ve müdâvâtını istikmâl, talebeye sebep-i meşru üzerine üç güne kadar me'zuniyet itâ, tedrisât defterlerini her akşam tetkik ile talebenin mücâzât ve mükafatını tatbik eyler.

b. Sicil ve künye defterlerinin, imtihan cetvellerinin, şehadetname ve icazetnamelerin, sâir kuyûd ve evrak-ı muhaberenin hüsn-i tanzim ve muhafazasını nazar-ı dikkat altında bulundurur.

[6] c. Ertesi gün it'âm olunacak müderrisîn ve memûrîn ve talebe ve hademenin adedini bi't-tayîn bir pusula ile muhasebe memuruna bildirir.

Madde 9: Ders nâzırı başlıca vezâif-i âtiye ile mükelleftir.

a. Tedrisâtın evkât-ı muayyeneye ve programlara tatbiki ve her ilimden tedris olunan mebâhisin yekdiğeriyle mütenâzıran ve mütenasiben devamını temin eder.

b. Müderrisinin devamını ve esna-yı tedriste vazifelerinin suret-i ifasını teftiş ve murakabe, kütüb-i müntehave-i dersiyeyi ve usûl-i tedrisi tetkik ve takip ile muvafık olmayanlar hakkında müdüriyete itâ-yı malumat, esas programlarca lüzum görülecek tadilâta dair rapor tanzim eyler.

c. Muhtelif tedris ve terbiye meslekleri hakkında müderrisin ile teâtî-i efkâr, talebenin terbiye-i ilmiyye-i amelîyyeden bi-hakkın istifadesi esbâbını teharri ve istihzâr eder.

d. Umûr-ı tedrisiyeye dair müdür tarafından verilecek evâmiri ve meclis-i muallimince ittihaz olunacak mukarrerâtı icra eyler.

Madde 10: Muhasebe memurunun başlıca vezâifi ber-vech-i [âtî] beyân olunur:

a. Külliyein muhassasât ve varidatını ahz u hıfz ile tanzim edeceği bordro mûcibince me'âşâtı tevzi ve mübâye'ât komisyonunca musaddik ve müdürün işaretini haiz senedâtı te'diye eder.

b. Demirbaş eşya ve kütüb ve âlât ve edevat ve sairenin defterini tutarak bunlara dair müdür muavininden bildirilecek vukuâtı günü gününe yürütür. Muhasebe ve vezne defâtir ve cedâvilini tanzim ve hüsn ü muhafaza eder.

c. Münâkasa ve mukavelelerini, mevcuda dair müdür muavininin pusulası üzerine yevmî tablaları ihzâr ve bi'l-cümle sarfiyâtın hüsn-i cereyanına ve levazım ve me'kûlâtı tesellüm [7] ve kabulde hazır bulunarak et'menin mükemmelen ihzârına nezaret, depo ve anbarı daima teftiş ve defterleri tetkik eyler.

Madde 11: Kâtip vezâif-i âtiye ile mükelleftir.

a. Heyet-i idare ve tedrisiyenin nasb ü azliyle vukuât-ı sairesine dair sicil defterini, talebenin künye defterlerini evrak-ı vâride ve sâdıraya ve evâmir kaydına ve meclis-i muallimîn ile mübâye'ât komisyonunun mukarrerâtına müteallik defâtiri tanzim ve imla ve hıfz eder.

b. İmtihan-ı umumî ve ikmal imtihanı cetvellerini, tasdikname ve şehadetname ve icazetnameleri ve sair cedâvil ve evrakı ve her nevi muharrerâtı imla ve tahrir ve muhafaza eyler.

c. Lede'l-icab muhasebe memuruna mu'âvenette bulunur.

Madde 12: Tabip âtîdeki vezâif ile mükelleftir.

a. Külliyyeye dahil olacak talebeyi bi'l-etrâf muayene ile emrâz-ı sâriyeye ve tahsile mani bir hastalığa mübtela olanları rapor ile idareye bildirir. Kabul edilecek talebenin künye defterlerinin kısım-ı mahsûsunda mûnderic maddelere göre tetkikâtını ifa ve netâyicini kayd eyler.

b. Dershanelerle yatak ve taâm salonlarını ve her yeri daima teftiş ile icâbât-ı nezâfet ve sıhate tevfiik ve ders sıralarını ziyanın mahall-i vürûduna göre vaz' ve talebeyi odaların hacm-i istî'âbına göre tevzi ve ikame ve ders sıralarıyla esas ve levazım-ı mukteziyeyi

hıfzu'z-sıhhaya ve ib'âd-ı mu'niye-i fenniyyeye tevfikân î'mâl ve helalara midâd-ı te'affün tedâbiri tatbik ettirir.

c. Hastahaneyi daima kavâ'id-i sıhhiyyeye muvafık bulundurarak her gün muayyen evkâtta hastalanan talebeyi muayene ve tedavi eder ve hanesine veya memleketine gitmek [8] üzere me'zûniyet talebinde bulunan hasta talebeyi layıkıyla bi'l-muayene icab eden raporu verir.

d. Et'imeyi muayene ile ihtiyâcât-ı gıdaiyye miktarına muvafık ve içilecek suların serâit-i sıhhiyyeyi haiz olması ve illet-i müstevliye zuhurunda tebhîrât ve sair muktezayât-ı tıbbiyenin icrası ve tedrisâtın tatili esbâbını istikmâl eder.

Madde 13: Depo ve anbar memurunun vezâifi şunlardır:

a. Elbise ve çamaşır ve teferruatını, yatak takımlarını ta'âmhâne edevatını, matbah levâzımını, evrak ve edevat-ı kırtasiyyeyi depoda muhafaza ile idareden verilecek pusulalar üzerine talebe ve müstahdemine tevzi eder. Tesellüm ve teslim edeceği eşyanın defterini tutar.

b. Mübâya'a olunacak eşya ve erzakı ahz u kabul ile defter-i mahsusuna ba'de'l-kayd evrak-ı müsbetesini hıfz ve senedâtı imza eyler.

c. Hesab memuru tarafından verilen tablolarda muayyen erzakı memur-ı mûmâ-ileyh ile dahiliye ser-zabitanın huzurunda teslim ile tabloları anbar defterine 'ale'l-müfredât kayd ve hıfz eder.

Madde 14: Kütüphane ve müze memurunun vezâifi ber-vech-i âtîdir.

a. Kütüphane ve müzedeki kütüb ve âsârı tasnif ve fihrist ve defterlerini tanzim eder ve muhtâc-ı teclîd ve tamir olanlarını idareye bildirir.

b. Kütüphane ve müzeyi tayin olunacak evkâtta müderrisîn ve talebenin tettebbu'una küşâd bulundurur ve taleb olunacak kitabı talebeye mütalaa salonunda okumak üzere makbuz mukabilinde verir ve bir talibe aynı zamanda üçten ziyade kitap vermez. Müderrisine kütüphane haricinde mütalaa olunmak üzere talep vukuunda makbz [9] mukabilinde ve zarar ve ziya hudûsunda tazmin etmek şartıyla azamî üç gün için î'are edebilir.

c. Kütüphane ve müzeyi daima temiz tutar. Eşyaya el dokunduramaz. Kitapların çizgi ve yazılarla kirletilmesine, yapraklarının yırtılıp koparılmasına, bi'l-cümle kütüb ve âsârın tozlanıp kurtlanmasına, sigara içilmesine, yüksek sesle konuşulmasına mâni olur.

d. Umumî kütüphanelerle Dârü'l-Fünûn kütüphanelerinin kataloglarıyla neşriyatını celp ve tetkik etmek ve külliyyenin matbuâtıyla mübadele eylemek üzere teşebbüsât-ı mukteziye icrası hakkında idareyi haberdar eyler.

Madde 15: İmam vezâif-i âtiye ile mükelleftir.

a. Talebeye evkât-ı hamsede cemaatle eda-yı salât ettirir. Vuzû' ve salât hususunda ve sair ahkâm-ı ibâdâtta ferâiz ve sünen ve âdâba tamam-ı riâyetlerine dikkat eder.

b. Sabah ve yatsı namazlarını müteâkip tecvit üzere Kur'ân-ı Kerîm tilavet ve talebeye talim-i kiraat eyler.

c. Eyyâm ve leyâl-i mübâreke ve tensîb olunacak sair evkâtta ahlâkî ve ictimâî mevâ'iz-i diniyyede bulunur.

Madde 16: Hademe külliye binasıyla müstemilatının tathîr ve tanzîf ve tenvîr ve teshîni, eşya ve levâzımın zarar ve ziyâdan vikâyesi, evrak-ı muhaberenin nakl ve îsâli, ders saatleriyle evkât-ı sairenin hulûl ve inkızâsının ilanı, gece muhafaza vazifesinin ifası, heyet-i idare ve tedrisiyyenin evâmîrinin icrası ile mükellef olup hidemât-ı muhtelifeye göre tefrîk ve istihdamlarından ser-hademe mesuldür.

[10] **Madde 17:** Müdürün taht-i riyasetinde müdür muavini ve ders nâzırı ve muhasebe memuru ve tabipten mürekkeb olarak teşkil edilecek olan mübâye'ât komisyonunun vezâifi:

Münâkasaları icra ve kontratları tanzim ve mübâye'a olunacak eşyanın numunelerini tayin ve hıfz etmek ve led'e'l-hâce bazı eşyanın emaneten mübâye'asına karar vermek ve kâffe-i mesârîfât ve senedâtı tasdik eylemekten ibarettir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

UMÛR-I TEDRİSİYYE

Madde 18: Müderrisîn uhdelerine mevdû' tedrisâtı külliyenin tesîsindeki maksad ve gayeyi daima nazar-ı dikkatde bulundurarak kemal-i itina ile ifa edecekler, her dersin usûl-i talimi ve müfredat programı hakkında irice tanzim olunacak talimatnameye tevfik-i hareket, dürûs-ı sabıkadan talebeyi sual ve müzakereye tabi tutarak takdir edecekleri numeroyu not defterine ve dersine çalışmayan ve muhalif-i talimat harekâtta bulunan talebe hakkında tertip eyleyeceği cezayı yevmî tedrisât defterine kayd u işaret eyleyecekler, her derste takrir ettikleri bahsi yevmî tedrisât defterinin hane-i mahsusasına yazacaklar, mevzudan hariç mebâhis ile izâ'a-yı evkât etmeyecekler, talimatnamede yazıldığı veya idarece tensîb edildiği vechle talebeyi laboratuvar ve müzelerle sair tatbikat mahallerine götürecekler, her gece bi'l-münâvebe ve idarece tayin olunacak evkât-ı sairede müzakere bulunarak talebenin müşkilâtını hal ve muntazaman çalışmalarını temîn eyleyecekler, meclis-i müderrisînin ictimâ'âtına iştirak eyleyecekler, terceme-i hallerini idareye tevdi ile tescil ettireceklerdir.

Madde 19: Mazeret-i meşru'ası olmaksızın dersini ifa etmeyen ve dershaneye vakt-i muayyenden sonra girip evvel çıkan müderrislerden her defası için maaşının bir derse isabet eden [11] miktarı kat' ve tevkîf olunur. Üç ay zarfında beş defa kıstü'l-yevmî tevkîf olunan müderrisîne müsta'fî nazarıyla bakılır.

Madde 20: Müderrisler sene-i tahsiliyye ibtidâsından bir hafta ve ikmal imtihanı bulunan müderrisîn iki hafta evvel külliyyede isbat-ı vücuda mecburdurlar. Mazeret-i hakikiyyesi bulunanlar daha evvel idareyi haberdar edeceklerdir.

Madde 21: Sene-i tahsiliyye bidayetinde mazeretini bi'l-ihbâr gelemeyen müderrisin yerine idarece bir vekil tayin olunur. Gelmediği halde mazeretini ihbâr etmeyen müderris müsta'fî addolunur.

Madde 22: Müderrisler idarece derslere dair talep olunacak izahâtı itâ ve not defterini ibraz eyleyeceklerdir.

Madde 23: Müderrisler matbu kitabı bulunmayan dersleri telîf ve tahrîr ile tab' ve tedvin veya zabıtlarını dersden bir hafta evvel dâhiliye zâbitlerine tevdi edeceklerdir.

Madde 24: Ders vakitlerinden hariç zamanlarda müderrisine veya hariçten mütehasşisine ulum ve fûnûn-ı şettâya dair idarece konferâslar ve hitâbeler tertip ettirilir. İdarenin malumatı ve müderrislerin nezaretiyle talebe dahi temrîn-i hitâbet ederler.

Madde 25: Memâlik-i Osmâniyye ve diyar-ı İslâmiyye meşâhir-i ulemâsının her sene Kudüs'e davetiyle dürûs-ı mürettebe haricinde bir ay veya münasip bir müddet mütehasşıs oldukları ulûmdan külliye talebesine Mescid-i Aksâ'da tedrisâtta bulunmaları esbâbı istikmâl edilecektir. Müşârun ileyhın külliye dahilinde beytûtet ve istirahatleri ve otuzdan yüz elli liraya kadar mesârif-i seferiyyeleri temin olunacaktır.

Şühûr-ı tatiliyyede tettebbuât ve tetkikât-ı ilmiyyede bulunmak üzere talebeye heyet-i idarenin riyasetiyle seyahatler icra ettirilir.

Madde 26: Külliye tedrisâtının suret-i cereyanı, usûl-i tedrisin tanzim ve tadili, kütüb ve levâzım-ı dersiyenin intihâb ve tebdili ve esas programlarca tadilat icrası hakkında müzakerâtda bulunmak ve hîn-i hacette ictimâ etmek üzere müdürün taht-i riyasetinde müdür muavini ve ders nâzırı hazır bulunduğu halde bi'l-umum müderrisinden mürekkeb bir meclis [12] teşkil oluncaktır. Meclis-i müderrisinin esasî programlarca tadilat icrası hakkındaki kararı aza-yı asliyyenin sülûsân-ı ekseriyet ârâsıyla bi'l-ittihâz Makam-ı Meşihat ile Evkâf Nezaretine arz olunur. Mukarrerât-ı saire aza-yı mevcudenin ekseriyet-i izâfiyyesiyle ittihâz ve müdüriyetçe infaz edilir.

Madde 27: Ders müddeti tam bir saattir. Her gün kable'z-zuhr üç ve öğleden sonra iki ve pençşenbe günleri yalnız kable'z-zuhr üç saat ders verilir. Pençşenbe tatilinde talebe istirahat veya tenezzühe ve yahut ziraat, coğrafya, meâdin ve tabakât gibi derslerin tatbikatına davet edilir.

Madde 28: Külliyyede lisan-ı tedris Arapça olmakla beraber tarih-i Osmâni ve Mecelle-i ahkâm-ı adliyye ve hukuk-ı düvel ve tarih-i siyâsî gibi bazı dersler Türk ve ecnebi lisanlarıyla tedris edilebilir. Elisine dersleri lisan-ı aslîleriyle tahsil olunur.

Madde 29: Bir ilme mahsus saât-ı tedrisin mecmû'una hâlel gelmemek ve idarenin muvafakati alınmak şartıyla mebâhis ve aksâm-ı ilme göre suret-i tevziinde müderrisinin hakk-ı tasarrufu vardır. Mesela; ilm-i fıkıhtan nikâh ve talâk kısmına müretteb dört saat gayr-i kâfi ve ibâdât kısmına müretteb altı veya muâmelât kısmındaki dokuz saat fazla geldiği takdirde üçüncü sınıfta ibâdâta ve yâhut altıncı sınıfta muâmelâta mahsus saâttan lüzumu kadarının nikâh ve talâka tefrîk ve tahsisi câizdir.

Madde 30: Elisine-i şarkiyye ve garbiyyenin tahsili ihtiyârîdir. Tedrisât lisan-ı aslîleriyle ve en amelî ve müfit bir tarzda icra olunacaktır.

Madde 31: Tedrisâta Eylûlün ikinci haftası bidâyetinde başlanarak Mayısın üçüncü haftası hitâmına kadar devam edilir. Mayısın üçüncü haftası zarfında dersler kesilerek dördüncü haftası ibtidâsında imtihan-ı umumîye bed' olunur. Ve Haziranın üçüncü haftası nihayetinde imtihanlar itmâm edilir. Müddet-i tatiliyye Haziranın son haftasıyla Temmuz ve Ağustos ayları ve Eylûlün ilk haftasıdır.

[13] **Madde 32:** Lâ-ekal idâdî tahsîlini görmüş olanlardan ve bi't-tercih elsine-i ecnebiyyeye vâkıf bulunanlardan intihâb edilcek olan dâhiliye zâbitlerinin vezâfî ber-vech-i zîr derc olunur:

a. Talebenin terbiye ve intizam ve inzibatına ait mukarrerâtı müdüriyetin evâmirini icra eyler.

b. Ders vakitlerinden mâ'adâ zamanlarda talebe ile birlikte bulunarak âdâb-ı muâşeret dairesinde muvânesetlerine ve irşadât-ı hakîmâne ve lisan-ı nezih-i müşfikâne ile takviye-i uhuvvetlerine ve men'î-i beynûnet ve ihtilafa nasb-ı nefis ihtimam eder.

c. Müderrisinin gaybûbetinde ve evkât-ı muayyenede talebenin derslerini müzakere etmelerine, ders notlarını istinsah ile dersten evvel ihzâr eylemelerine, ders kitaplarıyla defterlerini ve eşya-yı sairesini daimâ bi'l-muayene temiz ve muntazam tutmalarına, ders-hane ve taamhane ve teneffûshane ve cami ile yatak salonuna sufûf-ı muntazama halinde girip çıkmalarına, evkât-ı hamsede cemaatle edâ-yı salât etmelerine, ders-hane ve koridor ve dehlizlerde sigara içmemelerine, elbiselerini idarece kabul olunan tarza muvâfık ve lâzime-i nezafet ve intizama mutabık bulundurmalarına, kutu ve sepetlerle mevâkî'-i mahsusadan gayrı yerlere kâğıt ve süprüntü atmamalarına duvarlara kâğıt yapıştırmamalarına ve çizgi ve resim yapmamalarına dikkat ve nezaret eyler.

d. Dersine gelmeyen veya geç gelen müderrisini ve tatil günleri mî'adında isbat-ı vücut etmeyen talebeyi idareye malumat vermek üzere serzâbite ihbar, yoklamayı ilk dersten evvel icra eyler, yevmî tedrisât defterini imla ve ders-hanelere vaz' ile müderrisine imza ettirir.

h. Hademe ve uhrâ tarafından külliye dahilinde bir şey satılmamasını, hademenin gece muhafaza nöbetlerini ve vezâif-i sairelerini hüsn-i ifa etmelerini temin eder.

Madde 33: Dahiliye zâbitlerinden münasibi serzâbit tayin olunur. Serzâbit vezâif-i mesrûdenin derece-i ûlâda mesulü olup zâbitlerin hareket ve faaliyetlerini tanzim ve takip ve erzakın [14] anbar memuru tarafından tesliminde isbat-ı vücut eder. Her talebenin tavır ve hareketini kayda mahsus defteri tutar.

Madde 34: Dahiliye zâbitleri cuma ve eyyâm-ı tatiliyyeden mâ'adâ on günde bir gün me'zûndurlar. Eyyâm-ı tatiliyyede birisi medresede kalmak üzere serzâbit tarafından münâvebebe rabt olunur.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞERÂİT-İ KABUL

Madde 35: Talebenin nisbet-i kabulü hakkında ikinci maddede beyan olunan esas ber-vech-i âtî izah olunur.

Kudüs livasına mürattep on talebe merkez-i liva ile mülhak kazalardan intihâb olunacaktır. Vilâyât ve elviye-i Osmâniyyeye mürattep elli talebe liva itibariyle münâvebeten alınacaktır. Aktâr-ı muhtelif-i İslâmiyyeden mürattep kırk talebenin dördü Mısır'dan, ikisi Sudan ve Habeş'ten, ikisi Trablusgarb ve Bingazî'den, birer adedi Tunus, Cezayir-i Fas ve Cenûbî Afrika'dan, üçü Cava ve Filipin'den, üçü Çin ve Kaşgar'dan, beşi Hindistan'dan, ikisi

Afganistan'dan, Belücistan'dan, ikisi İran'dan, altısı Türkistan'dan (Buhara, Hîve, Taşkent, Semerkant ve havalisi), altısı Kafkasya ve Astrahan ve Kazan ve Kırım ve Polonya'dan alınacaktır.

Her üç nisbet arasında ve bir nisbetin eczâsı meyânında tasarruf caizdir. Şöyle ki bir sene aktâr-ı İslâmiyyeden gelen talebe kırka bâliğ olmayıp otuz yedi bulunduğu takdirde noksan kalan üç talebe vilâyât-ı Osmâniyyeden tazmin ve ikmal olunur. Keza bir livaya tertip olunan bir talip gelmediği takdirde yerine diğer livadan alınabilir.

Madde 36: Külliye müdüriyeti şerâit-i kabulü ve maksat ve gayeyi ve izahât-ı mukteziyeyi havi matbu beyannameleri vali ve mutasarrıflar ile sefir ve şebenderler ve cemaât-i İslâmiyye ve müessesât-ı [15] mutebereye zaman-ı münasibinde göndererek ve muhaberât-ı lâzimeyi icra ederek talebenin mîâdında gelmesini temin eder. Külliye idaresi mesârif-i seferiyye te'diye etmez.

Madde 37: Birinci sınıfa her sene yüz talebe alınır. Mevcudu altmış beşi tecavüz eden sınıf iki şubeye tefrik olunur. Nehârî talebe kabul olunmaz.

Madde 38: Birinci sınıfa kabul olunacak talebenin şerâit-i âtiyeyi haiz olması muktezîdir:

a. Sinni on ikiden dîn ve on beşten efzûn olmamak.

b. Emrâz-ı sâriye ve mâni-i tahsil bir hastalık ile malûl ve cünha ve cinayete mahkum ve sût'-i hâl ile müştehir bulunmamak.

c. Beş ve altı dersaneli mekâtib-i ibtidâiyyeden ya şehadetnameyi hamil bulunmak veya o derece tahsilde bulunduğunu bi'l-ımtihan isbat eylemek.

d. Bilâ-özü-i meşru terk-i tahsil ettiği takdirde şehri bir buçuk lira hesabıyla mesârif-i tahsiliyyeden tahakkuk eden miktarı defaten tesviye edeceğine dair velisinin veya muteber bir cemiyet ve müessesenin veyahut cemaat-i İslâmiyyenin kefalet-i maliyyesini mutazammın musaddak bir taahhüt senedi ibraz ve tevdi etmek. Bu şerâiti câmi' olanlar nüfus tezkiresini veya pasaportunu, mektep ve aşî şehadetnamesini, taahhüt senedini hüsn-i hal vesikasını (bu vesika cünha ve cinâyete mahkum ve sût'-i hâl ile müştehir olmadığına dair meclis-i idarenin ve şebender ve sefir veya muteber bir cemiyet veya müessesenin veya cemaat-i İslâmiyyenin tasdikini ihtiva etmelidir) hamilen külliye müdüriyetine mürâcaat ederler. Emrâz-ı sâriyeye ve mâni-i tahsil bir hastalığa mübtela bulunduğu külliye tabibinin muayenesiyle tahakkuk edenler red olunur.

Madde 39: İbtidâi derecesinde tahsil görenler Kur'ân-ı Kerîm, malûmât-ı dîniyye, Arapça, kıraat, tercüme ve tekellüm, hesap, tarih, coğrafya, hüsn-i hattan imtihan edilirler. Bu yedi imtihanda kırk numeroyu kazanamayanlar ve birinden sıfır alanlar kabul olunmaz. Üss-i mizanı doldurduğu ve arabî imtihanında sıfırdan az yukarı numero aldığı halde külliye derslerini layıkıyla tefekkür [16] ve takip edecek derecede hâiz-i nisâb olmayanlara bir ihtiyat sınıfı küşâd olunarak bir sene Arapça öğretilir.

Madde 40: Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi kısm-ı tâlisiyle mümâsili medârisin yukarı sınıflarından bâ tasdikname mürâcaat edenler mensup oldukları sınıf programının muadili sınıfa kabul olunurlar.

Mekâtib-i sultâniyye ve idâdiyyenin yukarı sınıflarından tasdikname ile gelenlerin istedikleri sınıfın mâdûnundaki sınıfta mekâtib-i mezkûrede gösterilen fûnûndan mâ'adâ müretteb derslerden ve Arapçadan verecekleri imtihanda muvaffak olmaları meşrûttur.

Sultânî derecesinde husûsî tahsil görmüş taliplerin istedikleri sınıftan bir evvelki sınıfın umum derslerinden imtihan vermeleri muktezîdir. Bu imtihanlarda muvaffakiyet her dersten lâ-ekal beş numero almaya mütevakıftır. Birinden beşden dûn numero alanlar için ikinci defa imtihan yoktur.

Madde 41: Külliye'nin sekizinci ve kısım-ı âlînin birinci sınıfına duhûl için külliye kısım-ı tâlîsinin ve Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi tâlî kısım-ı sâni'si ile mûmâsili sekiz senelik medârisin şehadetnamesini hamil bulunmak lazımdır.

Mekâtib-i sultâniyye mezunları Arapçaya mükemmelen vâkıf buldukları mektebin programında mevcut olmayan kısım-ı tâlî derslerinden verecekleri imtihanda muvaffak oldukları ve sultânî mezunları derecesinde tahsil görenler kısım-ı tâlînin umum derslerinden imtihan verdikleri takdirde kabul olunurlar. Bu imtihanlarda her dersten lâ-ekal yedi numero almak muktezîdir. Kısım-ı âlînin ikinci ve üçüncü sınıflarına resen talebe kabul olunmaz.

Madde 42: Maddeteyn-i sâlifeteynde beyan olunan taliplerin otuz sekizinci maddede muharrer şerâit ve vesâiki hamil ve birinci sınıf için mevzu-ı hadd-i sin ile mütenasip olmaları lazımdır.

Madde 43: Kayıt ve kabul zamanı ağustos evâsıtından eylülün birinci haftası nihayetine kadarır. Duhûl imtihanları eylülün ilk haftası zarfında icra ve itmâm edilir.

[17] Kayıt zamanından sonra müracaat edenler ve duhûl imtihanlarının saat-i muayyenesinde hâzır bulunmayanlar ne mazerete müstenid olursa olsun kabul olunmazlar.

Madde 44: Birinci sınıfa kabul olunduğu halde ne esbâba mebni olursa olsun o sene isbat-ı vücut etmeyen talebenin sinin-i âtiye için hakk-ı müktesep iddiasına salâhiyeti yoktur.

BEŞİNCİ FASIL

İMTİHANLAR

Madde 45: Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliyesinde her sene mayısın dördüncü haftası ibtidâsından haziranın üçüncü haftası nihayetine kadar bir ay zarfında icra ve ikmal edilmek üzere bir imtihan-ı umumî vardır.

Madde 46: Tam numero ondur. Dört numero adem-i muvaffakiyeti mutazammındır. Kûsür verilmez. Heyet-i mümeyyize bir numeroda ittifak etmedikleri takdirde her birinin verdiği numerolar mecmuunun vasatîsinde kûsür zuhur ederse nısf ve nısfıtan dûn miktara itibar olunmayarak nısfıtan fazlası vâhîde iblağ olunur.

Madde 47: İmtihanlar şifâhî ve alenî icra olunur. Makam-ı Meşihat ile Evkâf Nezareti'nden gelecek heyet-i mahsusadan mâ'adâ her imtihan için heyet-i talimiyeden ve hariçte erbab-ı ihtisastan lâ-ekal iki mümeyyiz intihap olunur.

İmtihanda heyet-i idare ve tedrisiyyenin ittifakıyla tertip olunan suallerden îrâd edilir. Talebenin hatası veya sû'-i tefâhümü vukuunda tashih ve tavzih edilmeyerek yalnız sualin yanlış anlaşıldığı bir defa ihtar olunur. Numero takdirinde heyet-i mümeyyize ile beraber müderrisin de hakkı vardır. İmtihan salonunda idarenin me'zûniyetiyle hariçten bulunabilecek sâmi'in sual îrâdına ve numero takdirine kat'â müdahale edemez.

[18] **Madde 48:** Takdir edilecek numerolar imtihan cetveline sabit mürekkeple terkîm ve tahrîr ve zîri mümeyyizlerle müderris tarafından imza veya tahtîm edilir. Bu cetvellerde hak ve silinti gayr-i caizdir. Esna-yı kayıta vuku bulacak sehiv ve hata okunacak şekilde çizilir ve üzerine veyahut yanına doğrusu yazıldıktan sonra zîri ayrıca imza edilir. Cetveller idareye ba'de't-tevdî' hiçbir sebeple tashih ve tadil olunamaz.

Madde 49: İmtihan-ı umumî numerosunun takdirinde müderrisin bir sene zarfında verdiği notlar nazar-ı dikkat ve kıyasa alınır. Billhassa birinciden beşinciye kadar en ziyade isbat-ı iktidar eden talebenin tefrîk-i derecâtında bu notlara müracaat edilir.

Madde 50: Heyet-i imtihaniyye numeroları talebeden mektûm tutar. Numerolar her dersin imtihanı akîbinde ilan edilmeyip bir sınıfın umum imtihanları hitâmında tefhim olunur.

Madde 51: Talebe, imtihan-ı umumîye kayıt numerosu sırasıyla girer. Sirasını geçiren o gününkü imtihanın sonunda dahil olabilir.

Madde 52: Mazereti vuku bulan bir müderrisin imtihanına müdür tarafından müderrisinden münasibi memur edilir.

Madde 53: Mazereti olmadığı halde eyyâm-ı muayyenede imtihana gelmeyen talebe-ye o imtihandan dönmüş nazarıyla bakılır. İmtihana gelmeyenlerin mazereti hastalık ise tabibin muayene raporuyla ve diğer bir sebep-i meşruya mübtenî ise müdürün kanaatiyle kabul olunur.

Madde 54: Külliyyede bütün müddet-i tahsiliyyede devam ve derslerine günü gününe sa'ý u ikdâm şart-ı esasî olduğundan terfi için imtihan-ı umumîde her dersten beşten dün numero almakla beraber

a. Bilâ-mazeret adem-i devam bir sene-i tahsiliyyede bir aya bâliğ olmamak

b. Esbâb-ı meşru'aya müsteniden adem-i devam sene-i tahsiliyyenin sülüsten bir gün fazla bulunmamak.

c. Müderrisînin sene-i tahsiliyye zarfında ders müzakeresinde verdikleri notların vasatîsi beşten dün olmamak muktezîdir.

[19] **Madde 55:** Külliyyede imtihan-ı hususî yoktur. Ancak müderrisînin ders müzakeresinde takdir ve defter-i mahsusaya kaydettikleri numeroların her üç ayda bir vasatîsi alınarak talebeye ilan edilir ve madde-i sâlifede beyan olunduğu üzere bu notlar terfi-i sınıfa icra-yı tesir eder.

Madde 56: Kısım-ı tâlide iki ve kısım-ı âlide bir dersten beşten dün numero alan eylülün ilk haftası zarfında bir heyet-i mümeyyize huzurunda tekrar imtihan edilir. İkmal imtihanları yalnız bir defa icra olunur bunda bir desten yine beşten dün numero alan ve ne mazerete müstenid olursa olsun saat-i muayyenesinde imtihana girmeyen sınıfta ibkâ edilir.

Madde 57: Kısım-1 âliden icazetname istihsâlî üç senenin bi'l-cümle imtihanlarında kazanılan numerolar ve vasatîsinin yediden dûn olmamasıyla meşrûttur.

Madde 58: Bir sınıfta iki sene terfî edemeyenlerin kaydı terkîn olunur.

Madde 59: İmtihanlarda hileye müracaat eden mevki-i imtihandan çıkarılarak o ders-ten sıfır almış addolunur.

Madde 60: Heyet-i mümeyyize dersler ve talebenin derece-i sa'ý ve tahsili hakkında idareye tahrîran beyan-ı mütâla'ât edebilir.

Madde 61: Tavır ve hareket ve terbiye-i bedeniyye numerolarının terfi-i sınıfa tesiri yoktur. Ancak imtihanda mütesâvî numero kazanan talebenin tayin-i derecâtında tesiri olur.

Madde 62: Kısım-1 tâlî tahsilini itmâm eden talebeye verilecek şehadetnamelerle kısım-1 âlîde ikmâl-i nüсах edenlerin müstahak olacakları icazetnamelere her dersin bütün müddet-i tahsilîyedeki imtihan-ı umumî numaraları derecesi ale'l-müfredat derc olunacağı gibi umumun nisbet ve vasatîsi de şehadetname ve icazetname derecesi olmak üzere metinde yazılacak ve sabit mürekkeple imla edilecek olan bu yazılarda hak ve silinti katıy-ven bulunmayacaktır.

Madde 63: Mazerete müsteniden külliyyeyi terk etmek isteyen talebeye verilecek tasdik-nameye her sene terfi-i sınıf numeroları ve bir defa terfi-i sınıf edilememiş ise esbâbı yazılacaktır. [20] İki sene terfi-i sınıf edemediğinden dolayı kaydı terkîn olunan talebeye kaç sene külliyyede bulunduğu ve sebep-i terkini derc edilerek bir ilmühaber verilir. Muğayir-i ahlâk bir sebeple kaydı terkîn edilenlere bir şey verilmez.

Madde 64: İcazetname ve şehadetnameler müdür ve müdür muavini ve ders nâzırı ile umum-ı müderrisinin imza veya mühürlerini ihtiva edecektir.

İcazetnameler Makam-1 Meşihat ve Evkâf Nezaretî'nin ve şehadetnameler en büyük hükümet-i mahalliyye memurunun tasdikine iktirân ettikten sonra ba'de't-tahlîf tevzî olunacaktır. Tasdikname ve ilmühaberler yalnız müdür tarafından imza ve tasdik olunur.

Madde 65: İcazetname ve şehadetname ve tasdikname ve ilmühaberlerin zahrına nüfus tezkiresi aynen nakl ve derc olunur.

Madde 66: Numeroların derecâtı ber-vech-i âtîdir.

5 ve 6 vasat

7 ve 8 a'lâ

9 ve 10 aliyü'l-a'lâ

Vasatî derecâtın tayininde nısf ve nısfтан dûn küsürler terk ve efzûn olanlar vâhide iblâğ olunur.

Madde 67: İcazetname ve şehadetname ve tasdiknamesi ve ilmühaberi zâyi olması üzerine nüsha-i sâniyesini talep ve istid'â edenlerin müdde'âsı polis tahkikatıyla sabit olduğu takdirde meclis-i idarece verilecek mazbataya istinaden nüsha-i sâniyesini almaya hakları vardır.

Madde 68: Her sene imtihan-ı umumîleri müteakip külliye idaresi kısm-ı tâlî ve âlî için ayrı ayrı olmak üzere terfi-i sınıf eden veya ibkâ olunan talebenin ve mezûn olanların esâmîsiyle derece ve terfi-i sınıf numerolarını mübeyyin cedâvili iki nüsha olarak Makam-ı Meşîhat ile Evkâf Nezaretî'ne takdim ve bir nüshasını idarede hıfz eyler.

[21] ALTINCI FASIL

TALEBENİN VEZÂİF VE HAREKÂTI

Madde 69: Külliye talebesinin bütün müddet-i tahsiliyyede muntazaman devamı mecburidir. Bir sene-i tahsiliyyede bilâ-mazeret devamsızlığı otuz günü bir gün tecavüz eden talebenin kaydı terkîn olunur. Me'zûniyete ve esbâb-ı meşru'aya müstenid olarak adem-i devamı sene-i tahsiliyyenin sülüsünden bir gün fazla olan talebe imtihan-ı umumîye kabul olunmayarak sınıfta ibkâ edilir.

Madde 70: Talebe külliyesinin bi'l-cümle nizamât ve talimatına ve idarenin evâmîr ve tebligatına ittibâ' mecburiyetinde olup umûr-i idare ve tedrisiyyeye müdahale edemez.

Madde 71: Tatil günlerinden mâ'adâ talebenin külliyyeden hurûcuna müsaade edilmez. Tabip-i mütehassısa müracaat veya fevkalade bir mazeret için icap ettiği kadar müdürden ve üç güne kadar müdür muavininden me'zûniyet alınabilir.

Madde 72: Talebe evvel emirde her husus için dahiliye zâbitlerine ve derece-i sâniyyede yine onlar vasıtasıyla tedrisât hakkında ders nâzırına ve sair muamelâtta müdür muavinine müracaat edeceklerdir. Led'e'l-iktizâ müdüre dahi müracaat edebilirler. Hademeye doğrudan doğruya bir şey emr edemezler. Yalnız hastahane hademesi rahatsız bulunanların emrine tâbidir.

Madde 73: Dershane ve taamhane ve yatak salonlarıyla külliyesinin bütün müstemilâtındaki demirbaş eşya ve âlât ve edevatı ve arkadaşlarının eşyasını ve idarece kendilerine verilen melbûsât ve saireyi izâ'a ve tahrip edenler tazmine mecburdurlar.

Madde 74: Para ve zîkıymet eşyası bulunanlar bunları li-eclî'l-muhafaza idareye tevdi edeceklerdir. Buna muhalif harekette bulunanların bir güne iddiası olamaz. Ma'a hâzâ bir sirkat vukuunda tahkikat ve istizhâr-ı madde olunmak üzere idareye hemen malumat i'tâsı muktezîdir.

[22] **Madde 75:** Tatil günlerinin inkızâsında talebenin idarece tayin olunacak saatte külliyyede isbât-ı vücut etmeleri muktezîdir.

Yalnız Kudüslü talebe için bir müddet-i muayyeneye kadar teahhüre mesâğ vardır. Mazeret-i meşruaya mebnî vaktinde gelemeyenler velilerinden bir vesika getirdiklerinde mazur addolunur ise de bunun tekerrürü caiz değildir.

Madde 76: Talebenin mücib-i mükâfat ve mücâzât olan ahval ve harekâtı hakkında bir sicil-i mahsus tutulacak ve bu kuyûdun her sene tayin oluncak vasatî derecesi imtihan-ı umumîler neticesindeki merâtibin tefrikinde haiz-i tesir olacaktır.

Madde 77: İlim ve marifetin hüsn-i hulk ve terbiyeye istinad ile mütekâmil ve müfid olabileceğini takdir ederek talebenin mevâdd-ı âtiyeyi düstûru'l-amel ittihâz eylemeleri muktezîdir.

a. Bedenen, fikren, ruhen iktisâb-ı kuvvet ve itilâya itina ederek sıhhat-i bedeniyye, metanet-i fikriyye, salâbet-i ahlâkiyyeye sahip cevval, müteşebbis, azimkâr bir şahsiyet-i medeniyyeye malik olmak, her hal ve mahalde din-i mübîn-i İslâmın esâsât-ı münciyesi dairesinde hareketle taharri-i hakikat ve tekemmül-i insaniye çalışmak, iyilik ve fazileti sevmek, kötülükten ve ahlâksızlıktan nefret ve tebâ'üd etmek.

b. Lüzumsuz yere yeminden, kizb ve hile ve desiseden begâyet ittikâ ederek bi'l-cümle ahval ve harekatta emin ve mutemid, müstakim ve sadık, vakur ve namuskâr olmak.

c. Derslerine bir sa'y-i mütemâdî ile gayret, amir ve müderrislerine ve ebeveyn ve ekâribine hürmet ve itaat, arkadaşları hakkında perverde-i hiss-i uhuvvet ve şefkat eylemek.

d. Medrese dâhil ve hâricinde idarece muayyen kıyafette bulunarak sıfat-ı muhtereme-i ilmiyyelerine yakışmayacak ve külliyeinin şeref ve itibarını nakîsadâr edebilecek her türlü hareketten ve namünasip yerlerde bulunup oturmaktan mücânebet ve her yerde herkese numûne-i imtisâl olmağa bezl-i makderet etmek.

[23] e. Sabahları vakt-i mu'ayyeninde uyanarak ve hemen abdest alarak temiz ve muntazam bir kıyafetle an-cemâ'atin edâ-yı salâta şitâb ve hıfz ve tilâvet-i Kur'ân-ı azîmü's-şâna muvâzabet etmek evkât-ı sairede yine cemaatle namaz kılmak, cuma günleri bi'l-hassa temiz giyinmiş olarak farîza-i salât-ı cumayı edaya ikdâm eylemek, yatsı namazlarından sonra mahfûzât-ı Kur'âniyyelerini cehren tekrar ve tertil etmek.

Madde 78: Talebe her sene-i tahsiliyye bidâyetinde ve idarece lüzum gösterilecek zamanlarda muayene-i tibbiyyeye tâbidirler. Sene başı muayenesi netâyiciyle külliyyede bulunduğu müddetçe geçireceği vukuât-ı sıhhiyye künye defterinin kısm-ı mahsusuna derc oluncaktır.

Talebe veya müstahdemînin yeri sârî hastalığa dûçâr olduğu anda tecrit olunarak bir hastahaneye veya hanesine sevk olunmakla beraber daire-i belediyeye malumat verilir. Hasta tamamıyla ifâkat bulduğunu mutazammın rapor ibraz etmedikçe kabul olunmaz.

Madde 79: Rahatsız bulunan talebe doktorun vürûdunda muayeneleri icra olunmak üzere isimlerini dâhiliye zâbitleri vasıtasıyla müdür muavinine kaydettirirler. Yataktan kalkamayacak veya kalktıktan sonra derse giremeyecek derecede rahatsız oldukları idarece görülenler tabibin muayenesinden evvel hastahaneye gönderilirler. İdarenin ve tabibin izni olmadıkça kimsenin hodbehod hastahane yatmasına mesâğ yoktur.

Madde 80: Hasta talebenin evliya ve ekâribi tarafından hastahane ziyareti idarenin malumatıyla ve tabibin tayin edeceği evkâtta caizdir inde'l-iktizâ idarece de evliyâ-yı etfâle haber verilir.

Hasta arkadaşlarını ziyaret etmek isteyen talebe dâhiliye zâbitinin me'zûniyetiyle hastahaneye gidebilir. Aynı zamanda birden ziyade talebeye izin verilmez ve müddet-i ziyaret beş dakikayı geçmez.

Madde 81: Dershane ve taahhanelerle mütâlaa salonlarına girmek ve çıkmak evkât-ı muayyenede ve sufûf-ı muntazama halinde icra olunacaktır.

[24] **Madde 82:** Sabahleyin yatak salonundan çıkıldıktan sonra pencereler açılarak kapı kapanır, bundan sonra talebe için yatak katına çıkmaya cevaz yoktur. İstihâm etmek isteyenler bi'l-kayd hamama sevk olunurlar.

Madde 83: Talebenin çamaşırı külliyyede yıkanır. Arzu edenler zâyi etmemek şartıyla hâriçte de yıkatabilirler. Hasta olan talebenin çamaşırı ayrıca yıkanır ve bunlar hastahane hademesi tarafından depoda teslim ve tesellüm olunur. Her talip çamaşırını değişerek yakalarında sabit mürekkeple isim ve numerosu muharrer olmak şartıyla kirli çamaşırını kendisine mahsus torbaya vaz' edecek ve müfredatını hâvi mümzâ bir pusula koyacaktır. Torbalar yatak salonu hademesi tarafından depoya indirilerek depo memurunun huzurunda bi't-ta'dâd çamaşır memuruna teslim ve anbar memuru tarafından her birinin defterine işaret olunur.

Madde 84: Ahval-i âdiyyede talebeyi görmeye gelecek zevat eyyâm ve sâât-ı muayyene [de] idarenin malumatıyla ziyaret salonunda talebe ile görüşebilirler.

Madde 85: Talebe hakkında tatbik olunacak mücâzât fiilin keyfiyet ve kemiyetine göre ihtar, tekdir, tazîr, terkîn-i kayıttır. Bir ay zarfında üç ihtar bir tekdir, üç ay zarfında üç tekdir bir tazîr, bir sene-i tahsilyyede üç tazîr terkîn-i kayd cezasını müstelzimdir.

İhtar cezası müdür muavini tekdir cezası müdür tarafından fi'l-i vâki'in netâyic-i muzır-rası ve sıfat-ı ilmiyye ve âdâb-ı insaniyyeye derece-i münâfâtı hakkında vesâyâ ve nesâyih-i müessire ile tefhîm olunur. Tekdir cezasında cuma tatilinden mahrumiyet de mündemcidir. Tazîr cezası müdür muavini ve ders nâzırı ve lâ-ekal üç müderristen mürekkeb bir heyet huzurunda müdür tarafından ayn-ı vesâyâ ile tebliğ edilir.

Terkîn-i kayd cezası heyet-i idare ve tedrisiyye ile umum-ı talebe muvâcehesinde müdür tarafından infâz olunur. Bütün cezalar yoklama ve tedrisât ve künye ve tavır ve hareket defterlerine kaydedilir. Kayd-ı terkîn olanlar diğer medâris ve mekâtibe kabul edilmezler.

[25] **Madde 86:** Cezalar tadrîcen verildiği gibi fiilin âsârına ve tekerrürüne göre ihtar cezası verilmeksizin tekdir, tekdir olunmaksızın tazîr, tazîr yapılmaksızın terkîn-i kayd cezaları defaten dahî tertip olunabilir.

Madde 87: Müdür ve müdür muavini ve ders nâzırı her nevi mücâzâtı verebilirler. Müderrisîn ile dâhiliye zâbitleri ihtar ve tekdir cezalarını verip tazîr ve terkîn-i kayd için idareye müracaat ederler.

Madde 88: Ber-vech-i âti ta'dâd olunan ef'âl müstelzim-i mücâzâtıdır:

Namaza yetişmemek, derse çalışmamak, dershaneye geç girmek, dershanede gürültü etmek, koridor ve yatak salonlarında yüksek sesle konuşmak, külliyyeye bilâ-mazeret devam etmemek, vakt-i mu'ayyeninde külliyyede isbat-ı vücut etmemek, medresede olduğu halde derste bulunmamak, başka dershaneye gitmek, vakt-i mu'ayyeninde yatak salonundan çıkmamak, medreseden izinsiz çıkmak, nizam ve intizamı muhil ve külliyyenin nizamât ve talimatına ve idarenin evâmir ve tebligatına muhalif harekâtda bulunmak, amir ve müderrislerine hürmetsizlik ve itaatsizliğe cüret etmek, arkadaşlarına tefevvühât ve tahkirât ve taarruzâtta bulunmak, münferiden veya müctem'ân emr-i idare ve tedrise müdahale eylemek, siyâsât ile ve ders haricinde şeylerle meşgul olmak, bilâ-me'zûniyet umumî

mahallerde nutuk vermek, medrese haricinde kisve-i ilmiyyeyi lâbis olduğu halde haysiyet ve fazilet-i meslek ile mütenasip olmayacak ahval ve mahalde bulunmak.

YEDİNCİ FASIL

MEVÂDD-I MÜTEFERRİKA

Madde 89: Her talip için verilecek erzâk ber-vech-i zîr beyan olunur.

[26]

Gram Adet	Nev'-i Erzâk	Mûlahazât
600	Ekmek	
300	Et	
50	Soğan	
80	Pirinç	Bazen bulgur verilir
280	Sade yağ	Pilav için her kilo pirince
200	Taze sebze	
75	Kuru sebze	
200	Patates	Et ile karıştırılarak verildiği halde
20	Tuz	
10	Sade yağ	Sebze sade verildiği vakit sebze için
70	Un	Tatlı ve börek için
90	Şeker	Tatlı için
200	Peynir	Börekte unun her kilosu için
17	Zeytin	
17	Penîr	
200	Taze meyve	
100	Kuruyemiş	
200	Süt	Sabah kahvaltısı için
150	Süt	
100	Şeker	Muhallebi ve sodalı aş için
40	Pirinç	
40	Hoşablık şeker	
25	Kuruyemiş	Hoşab için
	Paça	Sebzeye bedel verilir
	Yumurta	Her talibe kışın haftada iki defa iki adet verilir ve tatlı için nevine göre alınır
[27]	Domates	
	Biber	Lüzumunda alınır
	Limon	
	Odun	Matbah ve çamaşır için

Bâlâda muharrer miktar-ı tayinât mübâya'a komisyonunun kararıyla tadil olunabilir.

Madde 90: Her gün sabah ve akşam biri et olmak üzere üç kap yemek ve sabahları süt veya çay veya çorba verilir.

Madde 91: Hastahanedede taht-ı tedavide bulunan talebeye doktorun tertip ve tavsiye edeceği et'ime tabladaki istihkakı dahilinde verilecektir.

Madde 92: Heyet-i idare ve tedrisiyye ve eyyâm-ı imtihaniyyede mümeyyizler irice tablaya idhâl ve it'âm edilirler.

Madde 93: Bir sene zarfında her talibe verilecek melbûsât ber-vech-i âtîdir.

Adet	Nev'-i Melbûsât	Adet	Nev'-i Melbûsât
1	Cüppe	2	Gömlek
4	Sarık	2	Yün fanila
2	Fes	4	Mendil
1	Jaket	3	Havlu
1	Pantolon	4	Çorap
1	Mintan	2	Kundura
3	Don	1	Terlik

[Kısm-ı Tâlî]

Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-i İslâmiyyesi Tedrîsât Cedveli ¹⁸⁷						
Esâmî-i Dürüs	Haftada Sâât	Birinci Sınıf	Haftada Sâât	İkinci Sınıf	Haftada Sâât	Üçüncü Sınıf
Ulûm-i Şer'îyye	2	İlm-i Fıkıh (İbâdât)	2	İlm-i Fıkıh (İbâdât)	2	İlm-i Fıkıh (İbâdât)
Lisan-ı Arabî	2	Sarf	2	Sarf	2	Sarf
	2	Nahiv	2	Nahiv	2	Nahiv
Lisan-ı Türki	2	Sarf	2	Sarf	3	Sarf
	2	Nahiv	2	Nahiv		Nahiv
Tarih	2	Siyer-i Nebi	2	Siyer-i Nebi	2	Tarih-i Umumî
	2	Târîh-i Umûmî	2	Târîh-i Umûmî		
Coğrafya	2	Umumî	2	Umumî	3	İslâm ve Osmanlı
Ulûm-i Riyâziyye	4	Amelî Hesap	3	Amelî Hesap	2	Cebir
			1	Hendese	2	Hendese
					1	Usûl-i Defteri
Ulûm-i Tabiiyye	1	Amelî Ziraat	1	Amelî Ziraat	1	Amelî Ziraat
					1	Kimya
					2	Hikmet-i Tabiiyye
Hat ve Resim	1	Hat	1	Hat		***
	1	Resim	1	Resim		
Elsine-i Şarkîyye	2	Fârisî Urdu Tatar	2	Fârisî Urdu Tatar	2	Fârisî Urdu Tarar
Elsine-i Garbiyye	3	Almanca Fransızca İngilizce Rusça	3	Almanca Fransızca İngilizce Rusça	3	Almanca Fransızca İngilizce Rusça
Yekûn-i Umumî	28		28		28	

58 Külliye talimatnamesinin makaleye kaynaklık eden nüshasında Kısm-ı Tâlî'nin ilk üç sınıfının ders programları eksiktir. Bu sınıflara ait program Martin Strohmeier'in ilgili çalışmasından istifadeyle hazırlanmıştır (bk. *Al-Kulliyya as-Salahiya in Jerusalem*, s. 86-87).

Esâmi-i Dürüs	Haftada Sâât	Dördüncü Sınıf	Haftada Sâât	Beşinci Sınıf	Haftada Sâât	Altıncı Sınıf	Haftada Sâât	Yedinci Sınıf
Ulüm-i Şer'iyeye	2	Tefsir-i Şerif	2	Tefsir-i Şerif	2	Tefsir-i Şerif	2	Tefsir-i Şerif
	2	Mustalah	2	Hadis-i Şerif	2	Hadis-i Şerif	2	Hadis-i Şerif
	1	Hadis-i Şerif						
	2	İlm-i Fıkıh (Nikâh ve Talak)	4	İlm-i Fıkıh: (2- Ferâiz 2- Nikâh ve Talak)	3	İlm-i Fıkıh (Muâmelât)	4	İlm-i Fıkıh (Muâmelât)
						3	Usûl-i Fıkıh	
Ulüm-i Felsefiyye		**		**	2	İlm-i Terbiye	3	İlm-i Ruh
		**		**	1	İlm-i İctimâ		
İlm-i İktisat ve Malî		**		**	2	İktisat	2	Maliye
Lisan-ı Arabî	2	Sarf ve Nahiv	4	Belâgat ve İnşâ	2	Belâgat	3	Edebiyat
	2	Mantık			2	Edebiyat		
Lisan-ı Türkî	2	Kitabet	2	Edebiyat	2	Edebiyat		**
Tarih	2	İslâm ve Arap Tarihi	1	İslâm ve Arap Tarihi	1	Türk ve Osmanlı Tarihi	2	Asr-ı Hâzır Tarih-i Siyâsîsi
			2	Türk ve Osmanlı Tarihi				
Felekiyyât		**		**	2	Felekiyyât		**
Ulüm-i Riyâziyye	1	Hendese	2	Nazarî Hesap	2	Mihânîk		**
	2	Cebir	2	Müesellesât				
Ulüm-i Tabîiyye	2	Hikmet-i Tabîiyye	1	Hikmet-i Tabîiyye	1	Hayvanât	2	Hıfz-u-Sıhha ve Tedavi-i İbtidâi
	1	Kimya	1	Hayvanât				
	1	Hayvanât	1	Nebâtât	2	Me'âdin ve Tabakât		
	1	Amelî Ziaat						
Elsine-i Şarkîyye	2	Fârisî Urdu Tatar	2	Fârisî Urdu Tatar	1	Fârisî Urdu Tatar	1	Fârisî Urdu Tatar
Elsine-i Garbiyye	3	Almanca Fransızca İngilizce Rusça	2	Almanca Fransızca İngilizce Rusça	1	Almanca Fransızca İngilizce Rusça	1	Almanca Fransızca İngilizce Rusça
Yekûn-i Umûmî	28		28		28		28	

[Kısm-ı Âli]

Esâmî-i Dürûs	Haftada Sâât	Sekizinci Sınıf	Haftada Sâât	Dokuzuncu Sınıf	Haftada Sâât	Onuncu Sınıf
Ulûm-i Şer'iyye	4	Tefsir-i Şerif	4	Tefsir-i Şerif	4	Tefsir-i Şerif
	2	Hadis-i Şerif	2	Hadis-i Şerif	2	Hadis-i Şerif
	3	İlm-i Fıkıh (Muâmelât)	2	İlm-i Fıkıh (Ukûbât)	3	İlm-i Hilaf
	1	Tarih-i İlm-i Fıkıh	3	Usûl-i Fıkıh	3	Usûl-i Fıkıh
	3	Usûl-i Fıkıh	3	İlm-i Kelam	3	İlm-i Kelam
	3	İlm-i Kelam	2	İlm-i Tasavvuf	2	İlm-i Tasavvuf
	1	Tarih-i İlm-i Kelam		**		**
Ulûm-i Felsefiyye	2	İlm-i Mantık	2	İlm-i Ahlak	2	İlm-i Mâ-ba'de't-Tabiâ
	1	İlm-i Ahlak	1	Tarih-i Felsefe	1	Tarih-i Felsefe
Ulûm-i Hukukiyye	2	Hukûk-ı Esasiyye ve İdariyye	1	Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye	1	Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye
	2	Hukuk-ı Düvel	1	Ahkâm-ı Evkâf	1	Arâzi Kanunu
	2	Ceza Kanunu	1	Hukuk-ı Esasiyye ve İdariyye	1	Usûl-i Hukûkiyye
	1	Usûl-i Cezaiyye	2	Usûl-i Cezaiyye	1	Ticaret-i Berriyye
		**	2	Usûl-i Hukûkiyye	1	Ticaret-i Bahriyye
		**	1	Ticâret-i Berriyye	1	Ceza Kanunu
		**		**	1	Sak-i Şer'î ve Adli
Tarih	1	Tarih-i Edyân (Edyân-ı Sâlîfe)	1	Tarih-i Edyân (Edyân-ı Semâviyye)	1	Tarih-i Edyân (Dîn-i İslâm)
Yekûn	28		28		28	

Kaynaklar

- Ahmed, Ruveyde Fazl Ahmed, *el-Medresetü's-Salâhiyye fi'l-Kuds* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Câmîatü'n-Necâh el-Vatanî, 2015.
- Akgündüz, Murat, *Osmanlı Medreseleri –XIX. Asır-*, İstanbul 2002.
- Arslan, Şekib, *İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları* (trc. Halit Özkan), İstanbul 2005.
- Bayat, Fazıl, *el-Müessesâtü't-ta'limiyye fi'l-meşriki'l-arabiyyi'l-Osmânî*, İstanbul 2013.
- Bilgenoğlu, Ali, *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Antalya 2007.
- BOA, DH.ŞFR, 51/230 (23 Cemaziyelevvel 1333).
- BOA, DH.ŞFR, 467/44 (26 Mart 1331).
- BOA, DH.ŞFR, 464/46 (27 Mart 1331).
- BOA, DH.ŞFR, 553/63 (7 Mayıs 1333).
- BOA, İ.DUİT, 61/41 (23 Şaban 11335).
- Çâviş, Abdülaziz, *Hilâfet-i İslâmiyye* (hz. Muhammed Sâfi), İstanbul 1993.
- Çiçek, M. Talha, *War and State Formation in Syria: Cemal Pasha's Governorate During World War I 1914-17*, London-New York, 2014.
- Demiralp, Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*, Ankara 1999.
- Er, Hamit, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Dârülhilâfeti'l-Aliyye Medresesi*, İstanbul 2003.
- Halaby, Mona Hajjar, "Out of Public Eye: Adel Cebre's Long Journey from Ottomanism to Binationalism", *Jerusalem Quarterly*, LII, 2013, s. 6-24.
- İpşirli, Mehmet, "Medrese", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, 327-333.
- Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık* (trc. Türkan Yöney), İstanbul 1998.
- Kılıç, Hulûsi, "Emîr Şekîb Arslan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XI, 151-153.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/1-2, İstanbul 1978, s. 1-212.
- Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 1993, 507-508.
- Ölmez, Adem, "II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme", *Vakıflar Dergisi*, 41, Haziran 2014, s. 127-140.
- Sabah* Nr. 9103, tarih: 6 Kânûn-ı Sâni 1330-3 Rebülevvel 1333, s. 1
- Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul 1997.
- Selâhaddîn-i Eyyûbî Külliye-İ İslâmiyyesi Talimnamesi*, Kudüs 1331/1333.

- Strohmeier, Martin, *Al-Kulliya as-Salahiya in Jerusalem: Arabismus, Osmanismus, und Panislamismus im ersten Weltkrieg*, Stuttgart 1991.
- “Al-Kulliya al-Salahiyya, A Late Ottoman University in Jerusalem”, *Ottoman Jerusalem* (ed. S. Auld and R. Hillenbrand), London 2000, I, p. 57-62.
- Taş, Kenan Ziya, *Osmanlının Son Cihan Projesi Kudüs Selâhaddin Eyyubî Külliye-i İslâmiyyesi*, İstanbul 2016.
- Taşdemirci, Ersoy, “Osmanlı İmparatorluğunda Medreselerin Bozulmaları, Medreseleri İslah Etme Teşebbüsleri ve Kapatılmaları”, *Erciyes Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, sy. 4, 1990, s. 531-554.
- et-Tercüman, İhsan, *Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916* (inceleme ve notlar: Selim Temârî; trc. Ali Benli), İstanbul 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ankara 1965.
- Yılmaz, Macit, “Mûsâ Kâzım Efendi'de Eğitim Öğretim ve Medreselerin İslahı”, *Erzurumlu Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi Sempozyumu -Tebliğ ve Müzakereler-*, Erzurum 2014, 155-175.
- Yüksel, Azmi, “Abdülkadir el-Mağribî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I, 241.
- ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-Âlâm*, I-VIII, Beyrut 2002.